

III. fejezet

Múzeum és természetvédelem

"Tűrhetjük-e hallgatagon, hogy bizonytalan gazdasági érdekből, romboló dühtől vezényelve, vagy vétkes könnyelműség miatt örökre és pótolhatatlanul eltűnjenek olyan értékes természeti alkotások, eredeti szépségek, nagy értékű ritkaságok, amelyek soha többé újra létre nem hozhatók?"

Földvály Miksa (1928)

Alapelvek

A múzeumi preparátumok, mint azt a raktárkiállításokkal kapcsolatban már említettük, semmiképp sem az öncélú felhalmozás kellékei. Nyilvánvaló, hogy épelméjű ember nem lát neki ezerszámra szarvasbogarat, katicabogarat, vagy bármilyen más rovarat gyilkolászni. Nem szedi ki évről-évre az utolsó egy-két tő védett növényt, ahogyan az Kiss Tamás (1980) vitairatában szerepel. Ilyet legfőbb kereskedelmi célból tesznek néhányan, de azok nem múzeumi dolgozók és amatőr kutatóknak sem nevezhetők. Munkánk behatárolt törvényi keretek között folyik, és nem történt ez másként a múltban sem.

A megváltozott jogi környezet hatására már az 1960-as években (nagyon helyesen) a legtöbb gerinces csoportnál az "élve határozás" gyakorlata került előtérbe. A közgyűjtemények számára (reményeink szerint mindörökre) véget ért a puskára és mindenféle egyéb ölöszerkentyűkre épülő madár- és emlősgyűjtés.

Az új viszonyok mélyreható módszertani változtatásokat igényeltek. Az áttérés gyors és teljes körű volt, de korántsem zökkenőmentes. Kiváltképp a madártani megfigyeléseknél dimenzionálódott túl a szubjektum, ami jól körvonalazható (és a pontatlan közlések tömkelegén tetten érhető) hibaforrást jelentett. Ezzel magyarázható az a felelevenített etikai szabály, hogy faunisztikai ritkaságok felbukkanásakor a megfigyelőn kívül 2 hitelesítőnek is meg kell bizonyosodnia az adat igazságtartamáról. Ugyanezt a célt szolgálta a későbbiekben az ún. „madárgyűrűzői vizgák” kötelezővé tétele.

Szerencsére sokan felismerték, hogy egy állatot, vagy növényt csak úgy lehet megmenteni, ha előbb azonosítják azt. Másképp fogalmazva, elmélyült taxonómiai ismeretek hiányában a természetet legfőbb szeretni lehet, védeni semmiképp.

Korrekt összehasonlító anyag nélkül, kizárólag könyvekből a gerinctelen fajok legnagyobb részét képtelenség meghatározni. Ha valaki felismeri a szarvasbogarat, vagy a hétpettyes katicát, az igen dicséretes dolog, ámde koránt sem következik belőle, hogy az illető minden más rovarfajt is hasonló könnyedséggel képes azonosítani. Számos esetben a külső bélyegek önmagukban nem elegendőek, mert biztosat csak az ivarszervek alapján tudunk mondani. Nagyobb mennyiségű preparátum átnézése nélkül egyetlen gerinctelen taxonnál sem érdemes (az esetek többségében nem is lehet) az alfajok kérdésében állást foglalni.

A madaraknál és az emlősöknél nem ritkán valamely dermoplasztika az egyetlen elfogadható bizonyíték az adott faj hajdani előfordulására.

Ilyen például az 1963-as, hírhedt Luca napi vihar által Hódmezővásárhely környékére sodort lunda (*Fratercula arctica*), mely jelenleg a szegedi Móra Ferenc Múzeumban található.

A preparátumok elvileg éppúgy részei természeti nemzeti kincsünknek, mint az élő állatok. Forintban kifejezett eszmei értékük is megegyező. Ezért, ha valamely ritkább madár, vagy emlős kadávere még archiválható állapotban kerül hozzánk (erkölcsi) kötelességünk (lenne) azt az utókor számára megőrizni. Különben a bizonyító példány elveszik a tudomány számára, és erősen kétséges, találunk-e helyette valaha másikat.

Jó néhány térségben – köztük Csongrád megyében is – újszerű jelenség figyelhető meg. A nagyobb közgyűjteményekben tárolt, fokozottan védett madarak dermoplasztikáinak összesített természeti értéke fajokra kivetítve meghaladhatja, az ott fészkelő (recens) állomány éves mutatóit. Megállapításunk főleg az egyre ritkuló csúcsragadozókra, tehát a vágómadarakra (*Accipitriformes*) és a sólyomalkatúakra (*Falconiformes*) vonatkozik. A szomorú adatok tükrében, túlzás nélkül állíthatjuk, hogy gyűjteményeink alaposan felértékelődtek. Ez a tény különleges felelősséget ró mind a múzeumok természettudományos szakembereire, mind az intézmények fenntartóira.

Nyugat-Európa legtöbb országában a múzeumi természettudományos szakág a (hivatalos) természetvédelem egyfajta háttérintézményének számít, melyet minden tőlük telhető eszközzel támogatnak. Nálunk egyelőre a párhuzamos kapacitások kiépítése a módi. Hosszabb távon egyáltalán nem biztos, hogy ez utóbbi a célravezető megoldás.

Tartós érdekközösség csak annak – a formális logikán alapuló – ténynek a felismerését követően jöhet(ne) létre, hogy az élővilágot nem a muzeológusoktól (tágabb értelemben véve a kutatóktól), hanem a többé-kevésbé tudatos természetkárosítóktól kell féltetni.

A művelődésügyi miniszter 2/1965/I.8./MM. sz. rendeletének 4.§-a a régészeti emlékekhez hasonló (tehát törvényben rögzített) bejelentési kötelezettséget írt elő a természettudományos anyagra is. Sajnos ezt a jogszabályt (bár soha nem volt aktuálisabb, mint napjainkban) időközben hatályon kívül helyezték. Amennyiben szempontnak tartjuk természeti örökségünk tárgyiasult kincseinek a megőrzését az

unokáink számára, úgy e joghézagot a lehető legrövidebb időn belül meg kell szüntetni.

A jelenlegi szabályozás (a kulturális örökség védelmével foglalkozó 1997. évi CXL. törvény) gyakorlatilag minden megkötés nélkül a természetvédelmi törvény hatályossága alá rendeli szakágunkat. Ha a törvényeket betű szerint betartjuk (márpedig ezeket azért hozták), akkor elvileg az őziken, a vaddisznón, a fácánon és a burgonyabogáron kívül, nem sok mindennel gyarapíthatjuk kulturális javainkat. (Néhányan – vélhetően – még ezt is túlzott engedékenységnak tartják.) A kiskaput az engedélyek jelentik, melyeket a gerinces állatok és a növények vonatkozásában (a racionalitás keretein belül) csak helyeselni tudunk.

Ideje lenne végre (ismételten) alapelveként kimondani, hogy természeti kincseink in situ védelme a természetvédelem, ex situ oltalmazása és megőrzése a múzeumi hálózat feladata. Másképp fogalmazva: logikusnak tűnne, ha a nemzeti vagyونunkat alkotó tárgyakat, tárgyként kezelnék, és valamennyi ezzel kapcsolatos rendelkezési jogot átadnának a területileg illetékes (állami, vagy önkormányzati) múzeumoknak. (Maga a tárgy az állam tulajdona maradna, kizárólag a vagyonkezelés joga illetné meg a fenntartó önkormányzatokat.) Ezt a lépést előbb–utóbb akkor is meg kellene tenni, ha az a hatályos törvények módosításával járna.

A hőskor és tapasztalatai (1879–1948)

A hazai természetvédelem és a természettudományos muzeológia hőskora időben megegyezik, ami esetenként a személyekről is elmondható. Gondoljunk például Herman Ottónak, saját korát majd egy teljes évszázaddal megelőző életművére. A sokrétű ismeretekkel rendelkező tudós igazán közelről ismerhette a szóban forgó szakterületeket, hiszen aktív művelője volt mindkettőnek.

Ahhoz, hogy az összefüggéseket jobban megértsük elkel némi pontosítás. A természetvédelem az 1800-as évek végén még a szó legnemesebb értelmében a természet szolgálatát jelentette. Ekkor még nem létezett az a törvényekkel körülbástyázott, hierarchikus apparátus, amely – szinte törvényszerűen – minden kezdeményezésre ráépül, hogy később a saját képére formázza azt.

A területi védettség irányába tett első lépések, és a korszerű erdőgazdálkodás arnyoldalai

A területvédelem előfutárának tekintett I. magyar erdőtörvény lehetőséget biztosított természeti értékeink egy körülhatárolt csoportjának a megóvására. Lényeges elemnek tekinthető a véderdő kategória bevezetése is.

A különben kítűnő szakmai színvonalú törvény legfőbb hibája az, hogy a hatályossága alá tartozó területeken túlzottan pragmatikusan kezelte a kitermelést.

Megjelenését követően rövid időn belül széltében elterjedt a tarvágásos, mesztérséges felújítású gazdálkodás. Ezt a technológiát az 1898. évi XIX. tc. a volt úrbéresek erdőbirtokaira, a közbirtokossági, valamint a községi erdőkre is kiterjesztette. E két rendelet mellékhatásaként Kaán Károly (1920, 1923) szerint a tarvágásos rendszer Európa egyik nemzetének erdőgazdálkodásában sem jutott olyan általános érvényre, mint Magyarországon.

Az említett törvények természetvédelmi vonatkozásait akkor érthetjük meg igazán, ha figyelembe vesszük, hogy az üzemtervek (immár több, mint 100 eszten-deje) vágásfordulóikkal behatárolják valamennyi idős fában fejlődő rovar létfeltételeit. Tágabb értelemben véve ugyanez mondható valamennyi fakorhadékban élő, vagy áttelelő gerinctelen állatról, valamint a lebontási lánc egyéb résztvevőiről (pl. a mikroorganizmusokról).

Ha egy láncolatot sikerül alaposan „legyöngíteni”, az visszahat a teljes biotópra. A folytonosan újratelepített állományokban a faanyag lebomlása szemmel láthatóan gátolt. A jelenség és okok tanulmányozása a jövő erdészeti kutatásainak egyik slágertémája lehet.

Az idősebb erdők élővilága, még eltérő társulások esetén is, sok szempontból hasonló egymáshoz. A monoton fajösszetételű ültetvények kivételével a vágás-érettség eléréséig egyenes arányban növekszik a gazdasági és természeti érték. Túltartott állományok esetében ezek egyre inkább fordítottan aránylanak egymáshoz. A gazdasági érték csökken, a természeti nő. A csúcscsáradt, lábbon halódó idős fákban sok rovar telepszik meg és könnyebb a természetes fészekedők elkészítése is. Számos emlős és madárfaj kizárólag ilyen környezetben fordul elő.

Az egyedi védettség jelentőségének felismerése a XX. század első éveiben

A természetvédelem másik fő vonulata az egyedi védelem. A Herman Ottó által kiharcolt (1901–es 24,655/VII.1. sz. és az 1906–os 55,326/I–A. 1. sz.) földművelésügyi miniszteri rendeletek jóval hatékonyabbak és konkrétabbak voltak, mint a területvédelem botladozásai. Mai szóhasználattal élve 132 madár- és 30 emlősfaj nyert területen kívüli védelmet (került a tilalmi listára). Szavaink bizonyosságul érdemes idézni Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1901–es körrendeletéből:

2.§ "Aki az 1. §-ban felsorolt emlős állatokat és madarakat pusztítja, a madarak fészkeit és tojásait, fiait elszedi vagy azokat hatósági engedély nélkül forgalomba hozza, az.....100/száz/ koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntethető."

9.§ "Jelen rendeletem valamennyi községben a szokásos módon kihirdetendő, annak határozmányaira a mezőöri személyzet külön kioktatandó s a határozmányok megtartásának ellenőrzésére az erdőöri és útfenntartási személyzetnek is kötelességévé teendő."

Újabb jelentős mérföldkönek számított az 1935. évi IV. tc. az erdőkről és vadvizokról. Itt már külön fejezet foglalkozik a természetvédelemmel. A törvény végrehajtási utasítása 1938-ban jelent meg. Élve a határozat adta lehetőségekkel 1939-ben megindultak az országos jelentőségű védetté nyilvánítások. Ezek hatalmas pozitívuma, hogy jónéhány, különben pusztulásra ítélt élőhelyet sikerült az utolsó pillanatokban megmenteni. Közös hibaként az egyoldalú erdész-

természetbarát szemlélet róható fel. Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy a kezdeti területvédelem, a növényvilágon kívül, kizárólag a madár- és az emlősfaunára épült.

A tudományos igényű flóra- és faunakutatás kezdetei

Az 1800-as évek második felében megkezdődött a korszerűnek tekinthető fauna- és flórakutatás. A gerinctelen taxonoknál még a XX. század első évtizedeiben is a közlésre esett a hangsúly. Mindenki minden adatot publikált, melyek felhalmozódva, egy idő után minőségi változáshoz vezettek. A XIX. század végére kibontakozó faunakép meglehetősen azonban még meglehetősen mozaikszerű, és minden rész tanulmány ellenére óriási területek maradtak fehér foltnak.

A továbblépés igénye megkövetelte az eredmények összegzését. Ezt a célt szolgálta az eredetileg a Millenniumra szánt, de végül csak 1918-ra elkészült *Fauna Regni Hungariae* kötet (Paszlavszy – szerk. – 1918). Az első szisztematikus igényű hazai faunamű iránti fokozott igényeket jelzi az ízeltlábúak (Arthropoda) fejezet 1900-as, előzetes kiadása (Paszlavszy – szerk. – 1900).

A feladat a kisebb fajszámú gerinces taxonoknál egyszerűbbnek látszott, de az élet rácsáfolta erre a feltételezésre. Herman Ottó és tanítványai rendkívül igényesen, teljességre törekedve végezték a munkájukat, ehhez pedig idő kellett.

Az útkeresés évei (1948–1973)

Az első közös munka

1945 után a politikai-gazdasági viszonyok alaposan megváltoztak. Az évtized végére mind a természetvédelmi, mind a természettudományos múzeumi vonalon kialakult egyfajta bizonyítási kényszer. Így kerülhetett sor arra az egymásra találásra, amely a későbbi korok számára is példaértékű lehet.

Célként az egykori tiszántúli lápok talán legutolsó gyöngyszemének, Bátorligetnek a minél teljesebb florisztikai és faunisztikai felmérését tűzték ki maguk elé.

Az előzményekről Székessy Vilmos (1953) az alábbiakat vetette papírra:

„A Természetvédelmi Tanács kezdeményezésére és részben anyagi támogatásával az Országos Természettudományi Múzeum Állattára ezért 1948-ban elhatározta, hogy a bátorligeti pusztuló lápok és erdők faunáját a lehetőségekhez képest begyűjti és ezáltal Bátorliget élettörténeti szempontból érdekes lápterületének állatvilágát legalább dokumentációként megőrzi és megmenti az utókor számára.”

A nagyszabású munkálatok koordinátora a Természetvédelmi Tanács részéről Tildy Zoltán főtitkár volt, az Országos Természettudományi Múzeum Állattárát Tasnádi Kubacska András főigazgató képviselte. A zömmel 1948–49-ben folyta-

tott gyűjtésekben, majd az ezt követő feldolgozásban gyakorlatilag az Állattár teljes szakembergárdája részt vett. Néhány taxon esetében külső munkatársak segítségére is számíthattak. A rákfaunát (Crustacea) például a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola későbbi professzora, Megyeri János dolgozta fel. A növénytani rész Sóó Rezső irányításával készült (Székessy 1953).

A Székessy Vilmos szerkesztésében 1953-ban megjelent kötet (Székessy–szerk– 1953) rendkívül magasra állította a mércét a későbbi területfelmérések kutatói számára.

A bekövetkezett változások regisztrálása érdekében, közel 40 évvel később, a felméréseket megismételték. Az MTM munkatársai és a külsősök a hagyományokhoz méltó összegezést készítettek (Mahunka – ed.– 1991).

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1961. évi 18. sz. törvényerejű rendelet újból biztosította az egyedi védelem lehetőségét (2.§ b pontja), amely a századelőn egyszer már létezett, de időközben szép csendben megfeledkeztek róla. A védelmi megfontolások is nagyon hasonlóak:

„A természetvédelem tárgyai azok a vadon tenyésző állatok, amelyek hasznosságuk, vagy különlegességük miatt oltalomra érdemesek, vagy amelyeket kikapcsolás veszélye fenyeget;” (1961 évi 18. sz. tve. 2. § b pontja). A törvényerejű rendelet első végrehajtási utasítása (a 23/1962. Korm. sz. rendelet.), a második a 12/1971. (IV. 1.) Korm. sz. rendelet.

Bátorliget felmérését követően, a biztatóan indult közös munka hosszú ideig szünetelt. A muzeológusok visszatértek a taxonómiához, a természetvédelem energiáját saját szervezeti formáinak kialakítása kötötte le. (Lásd az 1961. évi 18. sz. törvényerejű rendelet „A természetvédelem szervezete” c. fejezetét.)

A szervezett együttműködés (1973–1995)

Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy 1973-ig az egyetlen múzeumi ember, aki távlatos természetvédelmi tervek kimunkálásán dolgozott, Kovács István Endre főigazgató-helyettes volt. Erőteljesen szorgalmazta a különféle területek és tájegyiségek természeti képe c. hosszú távú tudományos programok általánossá tételét. A Bakony, vagy a Mecsek és környéke természeti képe c. kutatás-sorozatot a szakmabeliek minden bizonnyal ismerik, míg ezek Békés- és Csongrád megyei megfelelőiről alig hallani. A szófukarság megyénk esetében még csak rendjén való, hiszen pénz és szakemberek híján képtelenség világraszóló eredményeket felmutatni, de Békés megyében meglehetősen intenzív felmérések folytak. Réthy Zsigmond rátermettségét dicséri, hogy 1980-ban, a SZAB Ökológiai- és Természetvédelmi Munkabizottságán keresztül, a Szabadkigyósi TK és a Körösvölgyi TT állapotfel-

mérésére sikerült célorientált kutatói gárdát összeverbuválnia³³⁸. A munkálatokban két kollégánk is részt vett; a közművelődési osztályt Csizmazia György, a néprajziti Gaskó Béla képviselte.

A felmérések eredményei hívták fel a figyelmet e tájegység egyedi természeti értékeire, így ezek a Körös Maros Nemzeti Park megalakulása irányába tett kezdő lépésnek tekinthetők.

A Békés megyei példánkhoz hasonlóan, ebben az időben (1970-es–80-as évek) a természettudományos muzeológusok országszerte derekasan kivették a részüket a különféle tájvédelmi körzetek és természetvédelmi területek feltérképezéséből, továbbá a védettségi javaslatok elkészítéséből.

Bízást állíthatjuk, hogy számos nemzeti parkunk – legalább részben – a „természeti kép” kutatásoknak köszönheti a létét.

A természetvédelem iránti fokozott érdeklődést jelzi, hogy a VI. és a VII. öt-éves tervek³³⁹ természettudományos (múzeumi) főtémái közül néhány már kifejezetten e tárgykörbe tartozik. Lássuk melyek ezek:

„A VI. öt éves terv (1981–85) természettudományi főtémái:

- I./ Adatok a Kárpátmedence ásványtani és kőzettani feltáráshoz
- II./ A Kárpátmedence fosszilis gerinces és gerinctelen faunájának feltárása.
- III./ Taxonómiai kutatások virágos, virágtalan és fosszilis növényfajok populációin.
- IV./ Az ember természetes környezetét alkotó ökoszisztémák fajainak vizsgálata.
- V./ Magyarország állatvilága.
- VI./ Hazai állatok ökológiai kutatása.
- VII./ Idegen földrészek állatvilágának szisztematikai vizsgálata.
- VIII./ Az etnogenezis embertani problémái.

VII. öt éves terv (1986–90) természettudományi főtémái

- I./ Magyarország ásványtani és kőzettani kutatási.
- II./ Magyarország fosszilis flórájának kutatása.
- III./ Magyarország fosszilis faunájának kutatása.
- IV. Taxonómiai, florisztikai kutatások virágos és virágtalan növényeken.
- V./ Magyarország állatvilágának taxonómiai, szisztematikai, zoogeográfiai és ökológiai kutatása.
- VI. Természet és környezetvédelmi szempontból fontos területek élővilágának ökológiai kutatása.
- VII./ Idegen földrészek állatvilágának taxonómiai, szisztematikai és állatföldrajzi kutatása.
- VIII./ Az etnogenezis embertani problémái.
- IX./ Tudománytörténeti kutatások.”

³³⁸ Kutatási témák a Békés megye természeti képe program keretében 1980 folyamán

–in.: MFM Adattára isz.: –

(Békés M. Múz. Ig. isz.: 40/23/1980)

³³⁹ Az 1985. évi szakfelügyeleti jelentéshez csatoltan kaptuk

Mielőtt közös dolgainkra rátérnénk, vizsgáljuk meg a jogi környezetet. A külföldi szabályozók elemzése önálló kötetet tenne ki, így csak azokra a rendelkezésekre térünk ki, melyek alapvetően befolyásolták tevékenységünket.

A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 12/1971. (IV. 1.) Korm. sz. rendelete az 1961. évi 18. sz. tve. továbbgondolása. Ez a törvény erejénél fogva (ex lege) védetté tette Magyarország valamennyi madarát (9. §). Mielőtt valaki azt mondaná, na végre, hivatkoznunk kell a 2. sz. mellékletre, amely a kivételeket tartalmazza. Ebből többek között megtudhatjuk, hogy:

„a héja, a karvaly és a barna rétihéja a szárnyasvad és baromfitenyésztő telepeken elejthető.” (3/c).

„A természetvédelem népszerűsítése érdekében” a 20.§ szorgalmazza, hogy az oktatás keretein belül évente rendezzék meg a madarak és fák napját.

Nagyon lényeges momentum még, hogy a hazai jogalkotók ekkor vezették be a Nemzeti Park fogalmát.

1982. július 1-én három meghatározó jelentőségű természetvédelmi rendelkezés lépett hatályba. Ezek a következők:

1./ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1982. évi 4. sz. törvényerejű rendelete a természetvédelemről.

2./ A Minisztertanács 8/1982/III.15./sz. rendelete a természetvédelemről szóló 1982. évi 4. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

3./ Az Országos Környezet és Természetvédelmi Hivatal elnökének 1/1892/III.15./ OKTH sz. rendelkezése a védett és fokozottan védett növény- és állatfajokról, egyedeik értékéről, a fokozottan védett barlangok körének megállapításáról, valamint egyes védett állatfajokkal kapcsolatos korlátozások és tilalmak alóli felmentésekről.

Az egymáshoz szervesen kapcsolódó rendelkezések a kitűzött célok körvonalazásán túl a megvalósítás szabályozóit is tartalmazták.

A védett gerinctelen állatok pénzben kifejezett (eszmei) értékét az 1982. VII. 1-én hatályba lépett 1/1982/III.15/OKTH sz. rendelkezés 2. melléklete tartalmazza. A felsorolás szerint: „A védett gerinctelen állatok száma összesen 154 faj.” Ezzel szemben a listán ténylegesen három osztálynak, a csigáknak (Gastropoda), a rákoknak (Crustacea) és a rovaroknak (Insecta) 153 faja szerepel.

Móczár László (1982), majd később Medvegy Mihály (1983) cikkében felvetődik az a gondolat, hogy rovarok esetében célszerűbb lenne az élőhelyet (biotópot) védeni. Mindketten óvatosan fogalmaznak, kerülnek az élőhely és az egyedi védelem szembeállítását. Móczár László (1982), mint vérbeli múzeumi ember, egyben kiigazította a teljesen összekevert nomenklaturát is. A már–már humoros bakik arra utalnak, hogy ezt a törvényt sem zoológusok alkották, hanem „termé-

szetkedelő” hivatalnokok. A megváltozott jogi környezet nem egyértelműen örömteli hatásaira Gaskó Béla (1982/a, 1983, 1984) az elsők között hívta fel a természettudományos muzeológusok figyelmét.

1993-ban a védett rovarrendek száma és a fajlista alaposan kibővült (lásd a 12/1993. (III.30.) KTM rendeletet). Sajnos a jegyzékben néhány durva gépelési hiba is benne maradt. Így a fokozottan védett állatok címszó alatt (3. sz. melléklet) a fokozottan védett növények felsorolása olvasható.

Az alföldi virágincér (*Vadonia steveni* Sperk 1835) latin neveként (tévesen) a *Leptura arcuata* szerepel. A közzétett védelmi listán a *Leptura arcuata* később ismét felbukkan, mint magyar név nélküli védett Cerambycida.

A faunajegyzék összeállítói szakítottak azzal a korábbi hagyománnyal is, miszerint minden védett állatnak magyar nevet kell kapnia. Ezek az elnevezések, bár mesterségesek és esetenként nem túlzottan találóak, mégis a hivatásos természetvédelmi szakemberek számára nélkülözhetetlen támpontot jelenthetnek. Nem véletlenül kapcsolódik az első állathatározó elkészítésének időszaka (Móczár 1950) a magyar nyelvű taxonómiai nomenklátúra megújításához.

Míg az 1982. évi jogszabályok a területen kívüli (egyedi) védelmet élvező fajok (és taxonok) számát bővítették, addig az 1996. évi LIII. törvény a területi védelmet helyezte új alapokra. A (végre) igényesen megszövegezett jogszabály alkotói két fontos új kategóriát vezettek be: a törvény által országos védettséget élvező (ex lege) területeket és a természeti területeket.

1973-ban létrehozzák az ország első nemzeti parkját, a Hortobágyi Nemzeti Parkot. Ezt 1975-ben a Kiskunsági Nemzeti Park, majd 1976-ban a Bükk Nemzeti Park megalakítása követte. A kezdeti lendület nem torpant meg, amire a jelenlegi (2000. évi) 9 nemzeti parkunk az ékes bizonyíték.

A természetvédelem eme extenzív szakaszában, a gerinctelen fauna szempontjából Magyarország több, mint kétharmada terra incognitának számított. Különösen a fővárostól távolabb eső, fajszegényebb alföldi területek kutatottsági foka volt kritikusan alacsony. (A könnyebben határozható gerinces fajoknál és a virágos növényeknél, ennél azért lényegesen kedvezőbb a helyzet.)

Az információhiányon legalább a nemzeti parkok esetében változtatni kellett. Érdemleges megoldást ezúttal is, csak a két fél összefogásától lehetett remélni.

Az első két nemzeti park sajátos pusztai ökoszisztémáinak tanulmányozása egyedülálló lehetőségeket kínált a hazai és a külföldi szakemberek számára. Létrejött egyfajta érdekközösségen alapuló egymásrautaltság a felméréseket szorgalmazó OKTH, és a munkálatokat koordináló MTM között.

Az együttműködést elviekben kiterjesztették a többi nemzeti parkra is. Az állapotfelmérések ütemezése ettől kezdve már „csak” az igényektől, az anyagiaktól, a szakember ellátottságtól és a kutatások időigényétől függött.

A legújabb idők kihívásai 1995–

1990 után mind erőteljesebben bontakozik ki egy új típusú fauna és flóra-kutatás. Ezekben az MTM szerepét egyéb, rendszerint a felsőoktatáshoz, vagy valamilyen országos hatáskörű szakmai egyesülethez kötődő, tudományos központok vették át.

Közös jellemzőjük az, hogy professzionista módon aknázzák ki a pályázatok nyújtotta lehetőségeket, és alaposan megszervezik az adatszolgáltatást.

A botanikusok első lépésként, az ország valamennyi elérhető hivatásos és amatőr szakemberének a bevonásával, létre kívántak hozni egy teljesség igényével fellépő hazai adatbankot. Kezeléséhez megalkották az alapvető kategória–rendszert (Horváth–Dobolyi–Morschhauser–Lökös–Karas–Szerdahelyi – szerk. – 1995). Alaposan nekilendültek az évtizedek óta halódó florisztikai felmérések (Farkas – szerk. – 1999). Egységesítették a társulások nomenklatúráját, miközben tartalmi korszerűsítéseket is végeztek (Borhidi–Sánta – szerk. – 1999).

Ez a széles bázisra építkező, mindamelllett kökeményen központosított kutatási rendszer egyáltalán nem, vagy legfőbb néhány ott dolgozó személy bevonásáig kötődik az MTM–hez.

Hasonló mechanizmust figyelhetünk meg a gerinces állatok feltérképezése terén is, azzal a különbséggel, hogy itt a nagyobb rendszertani egységek (halak, két-éltűek és hüllők, madarak, emlősök) vizsgálatát eltérő központok irányítják.

A KMNP területén folytatott állapotfelmérések bebizonyították, hogy a gerinctelen állatcsoportok egyre nagyobb hányadára szintén lehet találni a múzeumi hálózathoz semmilyen formában sem kötődő, „független” specialistákat (lásd Kalivoda – szerk. 1998, 1999 –).

A nemzeti parkokon kívül főhatóságuk, a 4 évenként változó nevű minisztérium is a vázolt trendet támogatja. A pénzek leosztásával pedig, mint tudjuk, már a kezdet kezdetén minden eldőlt.

A vidéki kisgyűjtemények számára egyetlen járható út marad, csatlakozni ahhoz a programhoz, ahol egyáltalán igényt tartanak a részvételükre. Az MTM helyzete mindössze annyival kedvezőbb, hogy szakembereik fajismerete nélkül, a gerinctelen állatok jelentős hányada egyszerűen nem kutatható. Természetesen az ilyen csoportokat akár ki is lehet hagyni a vizsgálatok tárgyköréből, de ezzel alaposan beszűkül az adatbázis. Bár erről egyre gyakrabban feledkezünk meg, a biológiai sokféleség megismerése kizárólag a széles spektrumú faunajegyzék birtokában lehetséges.

Az alapot jelentő faunisztikai felmérések után, törvényszerűen az ökológiai–etológiai kutatások kerülnek előtérbe. Immár nem arra keresik a választ, milyen állatok élnek az adott élőhelyeken. Azt szeretnék megtudni, hogy miért pont azok, és miért épp ott. A feladat jellegéből adódóan ekkor válik szükségessé a szakemberváltás, hiszen a taxonómusok (néhány kivételtől eltekintve) nem ökológusok.

Intézményünk munkatársai és a természet védelme

Lakatos Károly és a „zöld gondolatok”

Szeged Herman Ottójának, Lakatos Károlynak gondolatvilága és hozzáállása az élet dolgaihoz (leszámítva olthatatlan vadászszenvédélyét) rendkívül közel állt a mai zöldekéhez. Abban a korban élt és alkotott városunkban, amikor a régiek még –ha máshogy nem, hát felmenőik történeteiből– viszonylag pontos ismeretekkel rendelkeztek a szabályozás előtti időkről. A gátrendszer felkubikolása után a mentett oldali területek gyorsan kiszáradtak, de az alacsonyabb térszintű helyeken (amilyen pl. a Tápai-rét) létezett egy nem túl hosszú átmeneti időszak. Az egyre apróbb foltokra szakadó nádasok, gyékényesek és mocsárrétek, az olyan éles szemű megfigyelő számára, mint Lakatos Károly, sokat elárultak a közelmúltról.

Az alábbi (Lakatos 1898) idézet a szabályozásokat követő időszakra vonatkozik.

„Tehát a birtokok szaporodása – legyünk őszinték – csak az ügyis elég vastag hájat hizlalta még vastagabbra – s a szegényebb nép még szegényebb lett. Nekik alig jutott valamicske az áldásból, de annál több „ártérfejlesztési”, »vizmentesítési« és a jó Isten a megmondhatója, még mily című költség meg adó, mely a tehetősebbet is immáron agyonnyomással fenyegeti.”

Nézeteivel nem állt egyedül. Néhány évtizeddel korábban Okruczky Aurél (1964/a) még nála is sarkosabban fogalmazott.

Arra a kérdésre, hogy hol kezdődik a természetvédelem többféle válasz adható. Ha eltekintünk a szervezeti formák kiépítésétől, továbbá a törvényi háttér megteremtésétől, akkor az első lépés a megismerés. Mint arról már szóltunk, a nagy szintézisek számtalan apró cikkecskéből állnak össze. Alapfokon nélkülözhetetlenek a fauna- és flóraadatok, melyek birtokában, egy idő után, a rejtett összefüggések is egyre jobban kirajzolódnak.

Lakatos Károly elsőként fedezte fel a Fehér-tó különleges madártani jellentőségét. Erről a ”Vadászati és madarászati emlékeimből” c. könyvében (Lakatos 1891) a következők olvashatók:

„Az élet itt csak idényszerű, máskor lappangó, de mindig bizonyos idegenyszerű, szokatlan jelleget mutat, kicsiben a tengerpartok madáréletére emlékeztetve. Sohasem viseli magán a háziasság, a játszi kedélyesség nyilvánulásának aranyos zománczát.

Tavaszszal, ősszel van csak rövid időre élénkség. Akkor hasonlít e tóvilág egy világváros nagy vendégfogadóházhoz, hol a sok jövő-menő útas szinte egymás kezébe adja a kilincset.

Úgy van itt is. Mert a Fehértó nem egyéb egy nagy madár–vendégfogadónál, melyen milliónyi vízi szárnyasnak vezet át vándorútja rövid időre tavaszi fuvalomkor, meg midőn a már sorvadó virány fölé halotti pártát kezdenek szőni a „bikanyál” szálongó ezüstszájai.”

Puskával védhető természet

Hazánk természettudományos felfedezése a vadászatokkal és az utazásokkal kezdődött. Nem meglepő tehát, hogy szűkebb pátriánk első hiteles faunisztikai adatait Bél Mátyás (1732) „Csongrád megye leírása” című munkája tartalmazza.

Sem a szerző, sem a felméréseket végző munkatársa nem volt az állattanban különösképpen járatos (Paszlavszky 1918). Ennek tudható be, hogy elég gyakran hagyatkoznak a vadászok és halászok elbeszéléseire. Az állatok jelentős hányadánál egy vagy több genussal átfedhető "vadász taxonokkal" kategorizál (például gémekek, ludak, récék, szalonkák). A megközelítési módszer minden pontatlansága ellenére optimálisnak tekinthető. Az adott korban (1700-as évek eleje) a vidéket jól ismerő lápi emberek tudománya sokkal hitelesebb volt, mint a hazai szakkönyveké. Elég csupán a meseszerű fordulatokban bővelkedő, 1702-ben megjelent Miskolczi Gáspár-féle "Egy Jeles Vadkert"-re gondolni.

Az állatok azonosítását megkönnyíti, hogy az „Országleírás” latin nyelven készült. A népi elnevezéseket lényegesen nehezebb lenne megfejteni.

Szeged közjegyzője, Okruczky Aurél szenvedélyes vadásznak számított. 1864-ben cikksorozatban összegezte addigi tapasztalatait, sorra véve a környék vadászati jelentős területeit (Okruczky 1864/a, 1864/b, 1864/c, 1864/d, 1864/e, 1864/f, 1864/g). Faunajegyzéke valamennyi vadászható emlős- és madárfajra kiterjed. Megfigyelései kiállták az idők próbáját.

A XIX. század végén, az élővilág megismerésének újabb, jelentős mérföldköve volt, a tudományos igényű ornitológiai vizsgálatok megindulása. Szegeden ez két neves (amatőr)vadász nevéhez köthető, Lakatos Károlyéhoz és Zsótér Lászlóéhoz (Gaskó 1999/a).

A közös gyökerek ellenére a természetvédelem és a vadgazdálkodás érdekei egyre gyorsuló ütemben távolodnak egymástól. Az ellentét korántsem antagonisztikus, de a két szemléletmód közelítése embert próbáló feladat. Keveseknek adatik meg, hogy gyűjtőszendélyüket leküzdve eljussanak a tudományos igényű megfigyelésekig. Ehhez a nem mindennapi „kisebbséghez” tartozott néhai munkatársunk, Beretz Péter is.

Kirándulásairól kezdettől fogva pontos kimutatást vezetett, amit 5, beraasztott szövegblokkokkal tűzdelt, sűrű sorokkal teleírt füzet tanúsít. Az elsőt 1930-tól 1948-ig³⁴⁰ vezette, a másodikat 1948-tól 1952-ig. A harmadik az 1952

³⁴⁰ Beretz, P. /1930–1948/: Vadászati naplóm. I. – Kézirat Szeged.

és 1960 közötti történéseket részletezi, a negyedikben az 1960–tól 1970–ig tartó esztendők adatai találhatóak. A záró kötet időspektruma 1960–tól 1973–ig terjed. A legelső bejegyzés dátuma 1930 augusztus (a nap nincs megjelölve), az utolsóé 1973. 05. 07.³⁴¹

A kezdő kötet címlapjára, melyet 1930–ban „In nomine dei” (Isten nevében) fohással indított, a „Vadászati naplóm” felirat került. A korai bejegyzések vérbeli vadászembert sejtetnek. Külön fejléct kapott a nyúl, a fácán és a fogoly, a többi zsákmányt egyszerűen a „Vegyés” címszó alatt tárgyalta. Az utóbbiak kizárólag kedvtelésből, vagy dűvadként lőtt állatok voltak.

Ragadjunk ki ebből a csoportból 3, jellemzőnek tekinthető adatot:

„1930. 09. 27. Ferencszállás: 1 kacska, 1 örvösgalamb, 3 házigalamb
1931. 01. 03.1. Ferencszállás: 1 mátyásmadár, 1 macska, 1 varjú
1932. 09. 06. Ferencszállás: 2 gerle”

Tudományos megfontolásból végzett gyűjtésről tehát ekkor még szó sincs, Beretzk Péter ekkor még az esztendőket is vadászévekben számolta (pl. 1931–1932. vadászév).

Tekintsünk bele az 1930 augusztusától az 1932. év december 31–ig tartó időszak adatsorába.

Év	Nyúl /db/	Fácán /db/	Fogoly /db/	Vegyés /db/
1930	30	12	93	46
1931	135	12	93	46
1932	78	12	99	78

A vadászatok helyszínei az alábbiak voltak:

	1930	1931	1932
Ferencszállás	15	18	15
Szegvár		1	
Deszk		1	
Klárafalva		16	10
Órhalom		1	1
Nagyfekete			1
Bodom			1
Halastó			2
Tanya			1
Alsótanya			1

–in.: MFM Adattára Ltsz.: –

³⁴¹ Beretzk Péter /1930–1973/: Vadászati és megfigyelési naplók. 1–5. – Kézirat Szeged.

Nem szeretnénk elkeseríteni azokat, akik 1932-re datálták a Fehér-tó védettséget, de kissé előreszaladtak az időben. Leszámítva az Algyői főcsatornától délre eső tóegységek beüzemelését, a kérdéses esztendőben a vidék élte a maga megszokott életét. Bár a természetátalakítás megkezdődött, egyelőre senki sem akadt, aki a madárrezervátum gondolatát felvesse. Ha a Halastó a Fehér-tóval azonosítható, akkor Beretzk Péter mindösszesen 2 alkalommal látogatta meg a területet.

A nagy áttörést az 1935-ös esztendő hozta. A korábbi fejléc a társak rovattal bővült. A feljegyzésekből tudjuk, hogy Gelei József a szegedi Ferencz József Tudományegyetem professzora már ekkor gyakran kijárt a Fehér-tóra. A vidék annyira megnyerte a tetszését, hogy a tavon egy madárvárta felállítását javasolta. Terve, amely minden bizonnyal Beretzk Péter elképzeléseit (is) tükrözte, végül anyagi fedezet híján nem valósult meg (Nagymihály 1937).

A naplóban a vadászoldalaknál lényegesen nagyobb terjedelmet kapnak a szintén újdonságnak számító észlelések. 1935 márciusától a helyszínek közül a Fehér-tó dominál.

Ebben az évben láttak napvilágot első írásai a Fehér-tóról (Jakab 1995). Köztudását egyértelműen jelzi, hogy valamennyi közleménye a Nimród Vadászságban jelent meg. A 6 cikk közül 3 a gojzerek (*Numenius sp.*) vadászásával foglalkozik.

1937. 05. 27-től a fejléc végképp elmarad. A vadászati napló átalakult a természetbúvár minden apró részletet rögzítő jegyzőkönyvévé.

Ezzel egy időben kezdte meg Beretzk Péter a madárgyűrzéseket. A Fehér-tó „madárszálló” jellege miatt, e módszer hamarosan központi szerephez jutott az állatföldrajzi kapcsolatrendszer tisztázásánál. Tekintsünk bele a kezdeti évek adataiba³⁴².

Év	Gyűrzött példányok száma
1937	8
1938	19
1939	88

Az 1950-es évek közepétől fogva már valóságos kis kollektíva végezte ezt a komoly fajismeretet igénylő feladatot. Munkájuk nyomán az évi 1–2000 meggyűrzött példány egészen általánosnak mondható. (Csongor Győző szíves szóbeli közlése).

Csizmazia György mesélte, hogy Beretzk Péter tudománynépszerűsítő cikkeit többnyire közvetlenül a megfigyelések után vetette papírra, így azok a naplóban

–in.: MFM Adattára isz.: –

³⁴² Beretzk Péter /1937–1959/: Gyűrzési megfigyelések. I. –Kézirat Szeged.

–in.: MFM Adattára isz.: –

rögzített történesek tovább gondolt változatainak foghatók fel. (Írásai valószínűleg ettől olyan élményszerűek.)

A „Nimród Vadászlap” és a „Magyar Vadász” házi szerzőjeként (ki tudja miért?) hitt egy ideában. Úgy vélte, a vadászok többsége, hozzá hasonlóan, természet szerető kultúrember. (Óvják a fészkeket, etetik a legyengült állatokat, csak arra lőnek, amit felismernek, és amire nincs vadászati tilalom, igyekeznek érvényesíteni a természetvédelem szempontjait stb.)

Olvassunk bele egy 1949-ből származó írásába (Beretzk 1949/a):

„Vadásztársaim! Ismerjék meg a madárvilágot. Menjünk közelebb az ég vándoraihoz. Mennyivel másképp fogjuk meglátni azokat. Csodálni és szeretni fogjuk őket, kik a Természet íratlan parancsainak maradéktalanul eleget tesznek és betöltik híven a Természetben a reájuk kirótt nehéz szerepüket.”

Választ kapunk arra kérdésre is, hogy milyen az igaz(án hipotetikus) vadász (Beretzk 1949/b):

„Az igaz vadász a természetet járva nemcsak a vadat keresi, hanem igyekszik a természet élővilágát megismerni és a természeti jelenségeknek magyarázatát keresni.”

Az örökzöldnek számító haszon-kár kérdéskörben az egyedüli elfogadható álláspontra helyezkedett, jelesül arra, hogy ezek emberközpontú kategóriák (Beretzk 1958). Aki egyszer ilyen „méltatlan” dolgokat állít, az képes „galádabb” megnyilvánulásokra is. Az őszi récehúzás kapcsán, 1958-ban közzétett felhívása (Beretzk 1958), kiváló példa erre.

„Most a madarásznak volna még néhány kérő szava a vadásztársakhoz. Hazánkon az északi, észak-keleti récék nagy tömege halad keresztül. ...Az ilyen mélyvizű élethez szokott récéknek a húsa sem élvezhető. ...Ajándékozzuk az ilyen ritkábban ejtett récéket a Nemzeti Múzeum Természettudományi Tárának, vagy a Madártani Intézetnek.”

Bár személyiségéből adódóan kedélyesen szemlélte a világ apróbb-nagyobb képtelenségeit, néha azért sikerült őt is meglepni. Ilyen eset történt 1943-ban, amikor egy vadászati rendelet szövegezésébe belejavított a nyomda ördöge. Ez önmagában nem lett volna gond, hiszen ilyesmi bárkivel és bármikor megeshet. Beretzk Péter (1943/d) azon háborodott fel, hogy a hibát egyetlen „szakember” sem észlelte.

„Ez a rendelet megjelent nemcsak a fővárosi újságokban, de az összes vidéki lapokban is. ...Egy embernek sem tűnt fel, hogy a szegedi újságok még szőrös kacsafajról is irtak. Az újságoknak küldött sokszorosított polgármesteri kiadvány a kékcőrű kacsát kékszőrűnek tette meg. ...de nem csalódom, ha feltételezem, hogy voltak vadászok, kik annyira nem ismerték a kacsafajokat, hogy még a szőrt is elhitték a kacsán. Elvégre, ha van „zergetoll”, miért ne lehessen kacsaszőr.”

1964-ben a Magyar Vadászban megjelent írásában (Beretzk 1964/b) sorra vette a madarakat veszélyeztető tényezőket. Ezek:

- 1./ Az élőhelyek felszámolása
- 2./ A gyűjtőszervenvedély (vadászat, tojás- és tollgyűjtés) okozta veszteségek
- 3./ A differenciálatlan dúvadirtás következményei

Az utóbbi ebben az időben kezdett katasztrofális méreteket ölteni. Beretzk Péter (1964/b) szavá tette a dolgot, ám a körülményekhez képest igyekezett óvatosan fogalmazni:

„Volt alkalmam illetékesekkel arról is tárgyalni, hogy mily akaratlan pusztulások következnek be a nem megfelelő időben végzett mérgezések során. Például az idei hosszú kegyetlen kiéhezhető télen raktak ki mérgeket kutyák és rókák ellen. Az eredmény: néhány elhullott prémes ragadozó, de annál több védett ragadozó madár, ölyvek, réti sas, de még kiéheztetett haszonvad, fácán, fogoly is csipegetett a sztrichnines húsból. Ne essünk túlzásba a dúvadirtási versenyben sem. Kellő madárismeret nélkül sok hasznos és védett ragadozómadár csőre, lába kerülhet be a versenylistába. Arra nem is igen mer gondolni az ember, hogy az elszámolásnál a szabálysértések áldozatai után is prémiumot fizessenek ki.”

Tették mindezt akkor, amikor egy „kiadott rendelet értelmében még a múzeumok sem fogadhatnak el lőtt védett madarat gyűjteményükbe.” (Beretzk 1964/b).

Az adományozást az 1961-ben jelent meg a Természetvédelemről szóló 18. sz. törvényerejű rendelet nehezítette (?) meg. Az élővilág védelme szempontjából érzékelhető előrelépést jelentő törvény, a többféle értelmezési lehetőség következtében, kezdetben némi zűrzavart okozott.

Szakágunk budapesti központja kissé megkésve, ám a helyzethez illő komolysággal reagált a változásokra. 1964 februárjában az MTM főigazgatója, Székessy Vilmos az alábbiak szerint tájékoztatja a tennivalókról Bálint Alajos Csongrád megyei múzeumigazgatót:

„...Kérem ezért Igazgató Elvtársat, hogy amennyiben a területéhez tartozó múzeumok valamelyikében természettudományi gyűjtemény volna és amennyiben azt védett állatok gyűjtésével óhajtának szaporítani, a megfelelő gyűjtési igazolvány érdekében hozzám fordulni szíveskedjék. Ebben az esetben kérem az illető múzeumi alkalmazott, illetőleg gyűjtő pontos személyi adatait velem közölni /név, születési hely, és idő, anyja neve, személyi igazolvány száma, foglalkozása, beosztás, és lakcím/ és egy nyilatkozatot csatolni, melyben Igazgató Elvtárs az illetőért teljes felelősséget vállal. Addig, ameddig az Országos Természetvédelmi Hivatal az illetőnek a gyűjtési igazolványt nem adta ki, kérem Igazgató Elvtársat a gyűjtéseket szüneteltetni szíveskedjék.” (idézi Gaskó 1993/a)

A megnehezedett feltételek ellenére, Beretzk Péter élete végéig hű maradt puskájához. Nála a természet védelme és a madarak szeretete elválaszthatatlanul összekapcsolódott a szó nemes értelmében vett sportvadászattal. Munkásságának ismeretében állíthatjuk, hogy a prioritások sohasem voltak kétségesek.

Napjainkban az ő, és a többi nagy zoológus–vadász tiszteletet parancsoló életművét használja fel a vadásztársadalom egynémely eltévelyedett báránkjára önigazolásra. Ezek a „gazdasági, jogi és ökológiai ismeretekkel egyaránt felvértezett szakemberek” abból indulnak ki, hogy minden bajra létezik gyógyír, mégpedig ugyanaz. Szinte korlátlanul beváltható receptjük lényege: „a vadállomány tervszerű gyéritésével vissza kell állítani a megbomlott ökológiai egyensúlyt”. Magyarán, ha egy területen túl sok fácánt, vadkácsát, őzet és vadgyesznót tenyésztünk, akkor ott előbb–utóbb bajok lesznek. Nincs más hátra, szaporán lövöldözni kell. Mivel a vonulásokkor (összel és tavasszal) megsokasodnak a madarak, azok „felborítják a biotópok trofikus viszonyait”. (Lefordítva: sok madár, sokat eszik.) A megoldás: –lásd az előző esetet. Igaz a természetvédelmi törvény szőrözése folytán ma már csak a védtelen fajok jöhetnek számításba, de azért néhány (kamionnyi) hiba becsúszhatik hébe–hóba.

Ezzel az „ökológiai és ökonómiai számításokkal alátámasztott aktív populációdinamika regulációval” a puffogatók, saját állításuk szerint, a nagy elődök (Kittenberger Kálmántól Beretzk Péterig) hagyományait folytatják. (A vadász lobbikemény magja nem vész el, csak átalakul – többnyire előnytelenül –)

Az összemosisi kísérletek nemcsak képtelenek és felháborítóak, de igaztalanok is. A neves ornitológus éppen azért szervezett baráti köréből vadásztársaságot, hogy a nemkívánatos elemeket kiszorítsa a Fehér-tóról. Nehogy bárki is elfogultsággal vádolhasson, szólaltassuk meg az ügyben a legilletékesebbet, magát Beretzk Pétert.

„E napokban éppen 40 éve, hogy a Fehértó védettségével törődöm. 40 éve vontam ki a tavat anyagi rizikót vállalva a városi vadászbérletből, ahol a vadásztársaság részjegyeket árulva pusztította a madárvilágot.”³⁴³

Annak bizonyítására, hogy ez a citátum nem egy idős, beteg ember nosztalgizása a régi szép időkről, pillantsunk bele egy 1937-ből származó cikkbe (Beretzk 1937) is:

„Most, amidőn leültem annak a felkérésnek eleget tenni, hogy írjak valamit a szegedi vadászviszonyokról a Szegedi Naplónak, – eszembe jut annak az élelmes diáknak az esete, akinek az érettségén feladták azt, hogy beszéljen a mohácsi vészről, az akkori magyar közállapotokról. A diák erről a témáról alig tudott volna valamit mondani, belekezdett, feltalálta magát és ügyes fordulattal bekapcsolódott egy másik témába, ezt mondván hagyjuk e gyászos kort és térjünk át Mátyás viruló korára... Így vagyok én is. Belekezek a feladott lecke elvégzésébe, mert ugyanis tudom, hogy akarva, nem akarva át fogok térni az ornitológiára. Hiszen az ornitológus is vadász (nem akarom mondani szerénytelenül, hogy ez azután csak igazán a vadász) az is puskával jár és hát a nyulat, a fácánt is meglövi, ha éppen be kell mutatni a lövéstudományát.”

Szántó Imre (1938) a kortárs hitelességével számolt be a madarászokból verbuválódott fehér-tavi vadásztársaság ténykedéséről:

„Szeged–Fehértón ma tizenhatan vadásznak összesen. Ezt a tizenhat jegyet is csak olyanok között osztják ki, akikről tudják, hogy nem „hústra mennek”. Fehértó vadászai kivétel nélkül tudományos munkát folytatnak, jelentést tesznek megfigyeléseikről és a puska csak akkor kap szerepet ebben a munkában, ha a madárra tudományos szempontból feltétlen szükség van.”

A Fehér-tó védetté nyilvánításáról, és a helyi természetvédelem hőskoráról

Léteznek ugyan véletlen egybeesések, de ezek rendkívül ritkák, és sorozatban sohasem történnek. A területi védelmet lehetővé tevő rendelet (az 1935. évi IV. tc. az erdőkről és vadvizokról) éppen akkor jelent meg, amikor Beretzk Péter területet váltott és megkezdte a Fehér-tó intenzív kutatását.

³⁴³ Az idézet Beretzk Péternek egy 1973. 03. 23-án írt leveléből való, amely másolatban maradt ránk. Címzettje ismeretlen, a megszólítás: Kedves Imre! Az évszám pontatlan, ami visszaemlékezéseknél előfordul.

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

A törvénycikk végrehajtási utasítása, újabb 3 évet várta magára, 1938. május 1-én lépett életbe. A szegedi Fehér-tó védelmét fontolgató MÁV főorvos, dr. Beretzk Péter azonnal cselekedett.

A sordöntő lépést igyekezett alaposan előkészíteni. Először is olyan támogatók után nézett, akik szakmai tekintélyükkel nyomatékosítani tudták védelmi javaslatát. Támogató levelet adtak:

Dr. Farkas Béla egyetemi ny. r. tanár, az Egyetemi Állatrendszertani Intézet igazgatója
(Ferenc J. Tudományegyetem)³⁴⁴

Dr. Gelei József egyetemi ny. r. tanár, e. i. rektor.³⁴⁵
(Ferenc J. Tudományegyetem)

és Schenk Jakab főigazgató
(M. Kir. Madártani Intézet)³⁴⁶

Győrffy István hasonló jellegű irománya kissé megkésett (datálása 1939. február 8.), így azt az első körben semmiképp sem lehetett hasznosítani. A levélben a legtöbb információt az aláírás utáni címfelsorolás tartalmazza (*professzor Győrffy István az általános növénytan rendes nyilvános tanára, intézet igazgató az Országos Természetvédelmi Tanácsnak a m. kir. Ferencz József tud. –egyetem képviselő-tére ministerileg kinevezett tagja*). Győrffynek az újonnan felállított természetvédelmi főhatóságban betöltött funkciója magyarázatot adhat arra kérdésre, hogy Beretzk Péter mellett miért éppen ő lett az országos jelentőségű védetté nyilvánítás főszereplője³⁴⁷.

Bár 1938-ban létezett a terület védelmét biztosító jogszabály, az FM csak egy évvel később, 1939-ben látott neki a tényleges munkának. Az ügymenet felgyorsítása érdekében Beretzk Péter először a városhoz fordult, nem is teljesen eredménytelenül. Szeged törvényhatósága jóváhagyta a Fehér-tó egy részének a mentesítését mindennemű művelés alól. (228/1938 sz. határozat) –Beretzk 1953– (Szinte hihetetlen, ekkor még tudták, hogy az érdemleges természetvédelem és a gazdasági hasznosítás esetenként kizárja egymást.)

³⁴⁴ Farkas, B.(1939): támogató levele
–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka, (F. J. T. E. isz.: 214/1938)

³⁴⁵ Gelei, J.(1938): támogató levele
–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka, (F. J. T. E. isz.: 46–1937/38)

³⁴⁶ Schenk, J. (1938): a M. Kir. Madártani Intézet véleménye a szegedi Fehértó ornithologiai jelentőségéről.

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka, (M. Kir. MI isz.: 833 – 1938)

³⁴⁷ Győrffy, I.(1939): támogató levele
–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka, (F. J. T. E. isz.: 22 – 1939)

1938-ban még úgy tűnt, hogy a Fehér-tavat a város fokozatosan védett területté nyilvánítja (Beretzk 1938/b). Rövidesen kiderült, hogy nem minden arany, ami fénylik. Elkezdődött a huzavona a terület határainak a kijelöléséről. 1939. 03. 23-án szakértői bizottság végzett helyszíni szemlét, melyben részt vett Beretzk Péter és a Ferencz József Tudományegyetem 3 érintett professzora (Farkas Béla, Gelei József és Györffy István) is³⁴⁸.

Az 1939 áprilisában napvilágot látott közgyűlési határozat a védett terület nagyságát 280 holdban határozta meg³⁴⁹. Ehhez képest mindenkit villámcsapásként ért Pálffy József polgármester május 23-án meghozott döntése. Ebben Csányi Sándor és Tóth János legelőgazdasági elnökök, továbbá a Duna-Tisza Közi Mezőgazdasági Kamara kérésére felülbíráltta a korábbi közgyűlési határozatokat, és a védett terület nagyságát 100 holdra csökkentette³⁵⁰.

Az „ökonómus szemléletű, szociális elemeket sem nélkülöző” indoklás annyira magvas gondolatokat tartalmaz, hogy akár napjainkban is íródhatott volna. Erdemes idézni belőle:

„A természetvédelem tárgyait, illetőleg a természetvédelmi területeket az érdekelt ingatlan tulajdonosok meghallgatása után az Országos Természetvédelmi Tanács javaslata alapján a Földmivelésügyi Miniszter ur –az összes körülményeknek, így különösen a lakosság kereseti és megélhetési viszonyainak gondos mérlegelésével – a Vallás és Közoktatásügyi Miniszterrel egyetértve állapítja meg. /védetté nyilvánítás/ tájvédelmi körzetek megállapításához a m.kir. minisztérium hozzájárulása szükséges.–

E rendelkezés szerint a védetté nyilvánítás ügyében a város hatósága nem határozhat. Ezért tehát a 9261/1939 sz. intézkedésemet, mint rendelkezést teljes egészében hatályon kívül helyezem és az eredeti indítványt az annak alapján hozott közgyűlési határozatokat, valamint az érdekelt gazdaközönségnek ezzel ellenkező irányu kérelmét a m. kir. Földmivelésügyi Miniszter urhoz azzal a javaslattal terjesztem fel, hogy a Fehértó halastónak még nem használt legmélyebb fekvésű részéből kb. 100 holdnyi területet kívánatos a védetté nyilvánítás céljából igénybe venni.”

³⁴⁸Beretzk Péter és Györffy István (1939): „Szeged sz. kir.város tulajdonát képező Fehértó 350 /háromszázötven/ kat. holdnak védelmi területté való nyilvánítása tárgyában mély tisztelettel tett előterjesztése”. –Kézirat. Szeged.

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁴⁹ 99261/1939 I. sz.határozat Seged sz. kir. város polgármesterétől a Fehértó területének védetté nyilvánításáról

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁵⁰ 20196/1939 I. sz. határozat Seged sz. kir. város polgármesterétől Csányi Sándor és Tóth János beadványáról

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

Mint az a közölt részletből egyértelműen kitűnik, Beretzk Péter lépéskényszerbe került. Az egyedüli, aki ebben a képtelen helyzetben segíteni tudott neki, az Győrffy István professzor volt. Kettőjük nevében készült az a felterjesztés, amely 350 holdat országos védelemre javasolt. Ezt a földművelésügyi miniszter 113 559/139 fő.i.ü.o. határozata mondta ki. Külön öröm, hogy a javaslatban szereplő 350 hold kiterjedést is minden gond nélkül elfogadták.

Érdekes, de még az miniszteri határozat sem hűtötte le azok ügybuzgalmát, akik a védelem megszüntetésén munkálkodtak. Kezdetben a legtöbb bajt a juhászok okozták.

A legeltetés évszázados hagyományokra tekintett vissza e tájon. Jelentőségét mutatja, hogy a Fehér-tó szigetecskéit többnyire a helybeli juhászdinasztiák családneveivel jelölték, így például: Koromsziget, Kalapácsziget, Kónya-sziget, Szűcspálsziget, Zomborisziget ...stb. (Bálint 1976). Szűts Mihály 1914-ben a korabeli statisztika nyomán közli az akkori városhatáron belüli kapitányságok juhállományát. Legtöbb Csöngölén volt (3612 db), ezután Őszesék (2855 db) majd Fehér-tó /2849 db/, következett (Szűts 1914).

A környék juhász gazdái fogal-körömmel védték érdekeiket, nem bizonyultak sem könnyű, sem nemes ellenfélnek. Nemcsak befolyásukat vetették latba a természetvédelem ellen minden lehetséges fórumon, de megkísérelték elrettenteni az okvetetlenkedő madarászt. Az 1940-es évek elején felfogadtak pásztornak egy olyan embert, aki korábban emberölést is elkövetett (Beretzk 1943/c). Mivel a tómederbe rejtett holttestet csak a 20 éves elévülési idő után találták meg, az illető elkerülte a büntetést. Ilyen testőr mellett nem csoda, ha a legeltetési elnöknek alaposan megnőtt a hangja. A természetvédelmi ör szerint a következőket mondta:

„...akinek pedig baja az, hogy ott legelnek a birkák, az jöjjön énhozzám, majd ellátom annak a baját.”

Ha a juhászoknak hihetünk, akkor egyenesen az ő utasítására hajtották a nyáját a védett részre, széttapostatva ezzel minden fészekaljat³⁵¹.

A helyi érdekcsoportok egy valamiben tévedtek, Beretzk Pétert nem lehetett megfélemlíteni. Szívós küzdelem árán, néhány év alatt rászorította őket a minimális elvárások betartására.

A probléma súlyának megítéléséhez olvassunk bele Beretzk Péternek 1940-ben, Pálffy József polgármesterhez írt beadványába³⁵²:

³⁵¹ Beretzk Péter 1944. 05. 26-án keltezett levele Szeged sz. kir. város helyettes polgármesteréhez
-in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁵² Beretzk Péter 1940. 01. 10-én keltezett levele Pálffy József polgármesterhez.
-in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

„Mondja ki a közgyűlés, hogy a fertői legelőre csak annyi birka váltható ki, amennyit az ott kijelölt 100 holdas legelő eltartani képes. Ne essék meg az a lehetetlen állapot ismét, hogy 100 holdon 800 birkát legeltessenek, illetve a birkák is a fehértői legelőre áthajtassanak.”

A vízügy és a halgazdaság a kezdeti időkben passzív szemlélője maradt a fejleményeknek. Az Algyői–főcsatornától délre gazdaságosan üzemeltek a tóegységek, de a további terjeszkedéshez egyelőre hiányzott az anyagi háttér. A vihar előtti csönd 1943–ig tartott, amikor az 1941/42. évi súlyos belvízkár okozta sokk hatására, megépítették a Majsai–főcsatornát. Ez kettévágta a védett területet, és rendszeresen levitte a vizet a rezervátumról. Beretzk Péter először szembesült a vizes lobbis túldimenzionált hatalmával, és a kioktató flegmaság diszkrét eleganciájával (Beretzk 1943/b).

Hatolykai Papp István főmérnök, mint az árrendezést feleslegesen akadályozó koloncot, a teljes védett területet meg kívánta szüntetni. Beretzk Péter egy orvos türelmével arra figyelmeztette a kiváló műszaki szakembert, hogy az országos vonatkozású természetvédelmi területek státusát a törvény biztosítja (Beretzk 1943/b).

Valószínűleg a szerencsétlenül (vagy is nagyon tudatosan) kijelölt csatorna nyomvonalának tudható be, hogy a védett rész kijelöléséről folyó végtelenített vita ismét fellángolt³⁵³.

Mivel az első rohamot Beretzk Péternek sikerült visszavernie, a természetvédelem ellenlábasai a korábbi 100 holdas megoldáshoz kívántak visszatérni³⁵⁴. Nehogy túlzottan engedékenynek tűnjenek, a töredékére zsugorított pusztafoltot új helyen szándékoztak kijelölni (Beretzk 1943/a). Jogkövető magatartással erre semmi esélyük sem lett volna, így a felesleges aggályokat mellőzve, más eszközökhez folyamodtak. Szinte észrevétlenül az egész ügyet informális utakra terelték.

A háttérmunka hatékonyan bizonyult. A vízügyi és a haltenyésztő lobbis együttes nyomására a szegedi városatyák (elképesztő leleményességgel) korlátozták egy magasabb rendű jogszabály érvényesülését. 1948–ban, Molcsányi Gábor a következőket írta levelében Beretzk Péternek³⁵⁵:

„A Fehértó ügyével azóta mi (az Országos Természetvédelmi Tanács) is többször foglalkoztunk. Kialakult meggyőződésünket álljuk ma is, hogy a kijelölt védett terület kicsi. A polgármesternek irtunk, hogy a csatornák melletti pásztaikon mindenféle használatot tiltson le, egyben kértük, tegyék megfontolás tárgyává, hogy a védett terület mellett fennmaradt cikk-cakkos határu városi területet miképpen

³⁵³ Beretzk Péter 1943. 08. 16.–án keltezett levele a földművelésügyi miniszterhez
–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁵⁴ Beretzk Péter 1943. 01. 26.–án keltezett levele Pálffy József polgármesterhez
–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁵⁵ Molcsányi Gábornak 1948. 02. 07.–én keltezett levele Beretzk Péterhez
–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

adnák át az államnak. Az én hozzávetőleges számításom szerint ez a terület legfeljebb 100 k.hold lehet.”

Beretzk Péter (1943/a) máig megszívlelendő módon összegezte a több, mint kínos eset tanulságait :

„Ily fontos és nagyjelentőségű gazdasági tényezők mellett félve említem a természetvédelmi terület ügyét. Ez ugyanis nem hoz semmit csak erkölcsi jelentősége van. De hát ugylátszik ez Szegednek nem lehet nagyon fontos! Magánosok, földbirtokosok versengenek azért, hogy területükből a természetvédelmi tanács javaslatára védelmi területeket szakítsanak ki. Tudják, hogy birtokuk neve–híre ezáltal csak emelkedik jelentőségében. Felénk az emberi zseb védelme domináló (másképpen embervédelemnek is nevezik) és hamar az ember fejéhez vágják, ha szót mer emelni a természet megvédéséért.”

Az 1940–es évek elején, Beretzk Péternek az egyetemen belül is új támogatók után kellett néznie. A legnagyobb veszteséget Györffy István kiválása jelentette, aki visszatért az „alapintézménybe” Kolozsvárra. 1943–ban a Majsai–főcsatorna ügyében, a földművelési miniszterhez címzett levelet a következő szegedi professzorok látták el kézjegyükkel: Farkas Béla, Greguss Pál és Ábrahám Ambrus³⁵⁶.

1945 után Beretzk Péter abban reménykedett, hogy sikerül jobb alkupozícióba kerülnie. Arról azonban nem lehettek illúziói, hogy a halgazdaság terjeszkedni fog. Ennek mértékét elvileg lehetett volna befolyásolni, de úgy tűnik a Majsai–főcsatorna megépítése után csak idő kérdése volt, hogy a teljes tómedence mikor válik halgazdasággá. Erre utal az a levél is, melyet Szeged város polgármestere 1947–ben küldött a földművelésügyi miniszterhez. Idézzük³⁵⁷:

„Amennyiben a természetvédelmi terület kijelölése és állami tulajdonba vétele megmaradt, úgy a megóvni szándékolt madarak ki vannak téve annak, hogy a természetvédelmi területen kívül a vadászok által fészkelésükben, költésükben zavarthatnak, míg ha ehelyett a tó egész területére a Földművelésügyi Miniszter Ur a vadászati tilalmat elrendelné, az átvonuló vizimadarak a teljes 3.000 k. holdat háborítatlanul használhatnák, ezenfelül pedig a Szeged város közönsége tulajdonát képező és a város háztartásában fontos szerepet játszó Fehértói Halgazdaság is tovább terjeszkedhetne és megfelelné azon hivatásának, hogy a földbirtokreform

³⁵⁶ A Természetvédelmi Tanács szegedi tagjainak 1943. 02. 02.–án keltezett levele a földművelési miniszterhez

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁵⁷ Szeged város polgármesterének 1947. 03. 06.–án keltezett levele a földművelési miniszterhez.

Szeged MJV isz.: 5287/1947 I

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

során kiosztott földek következtében megszűnt földhasznóbér jövedelmét pótolja a városi háztartásnak.”

Az 1950-es években szép lassan elkezd növekedni a védett terület. 1958-ra elérte az 500 holdat (Nagy 1958). A békésebb idők szerény fejlődése 1961-ben drámai gyorsasággal véget ért. A Szegedi Halgazdaság, további terjeszkedéséhez, a rezervátum teljes területét igénybe kívánta venni. Mivel kellett a beleegyezésük, ezt a nem kis békát valamilyen módon le kellett nyeletni az Országos Természetvédelmi Tanáccsal. Ennek tudható be, hogy 1961. 03. 03-i egyeztetésen a birtokbavétel fejében kompromisszumokra kényszerültek. Közülük a legfontosabbak³⁵⁸:

„1./ Szükséges a 10, 11 és 13 szamu tavak arra alkalmas partszegélyeinek szikpadokká való átalakítása, valamint a Koromsziget madárszigetté való kiképzése. Ezeken a területeken szükséges a talaj felszínének eredeti állapotában való visszaállítása, tehát a volt ivótavak elegyengetése, a partszegélyeknek enyhe rézsüvel való kiképzése.

2./ A madárvédelem szolgálatára fenntartott ezen területek partszegélyeinek tófelőli oldalán a szárazulattól 80–100 méter széles sekély víz-szegélyt kell biztosítani a széki madarak táplálkozási igényeinek kielégítése végett.

3./ A madárvédelmi partszegélyek a tófelőli oldalakon védgátakkal továbbá megfelelő tápláló és leeresztő zsilipekkel látandók el, hogy ezek segítségével a madárvédelmi területeken az állandó legkedvezőbb víznivo biztosítható legyen. Tehát mindegyik madárvédelmi terület mint egy-egy önálló vizgaz-dálkodási egység működik.

4./ A X. és XI. szamu tavakban tervezett madárvédelmi partszegélyek a oarfelőli oldalon drótháló kerítéssel védendő a külső állati károsítások ellen.

5./ A jelenlegi mintegy 0.5 kat.holdas Koromsziget legalábbis 3 kat.hold kiterjedésű madárszigetté lesz kiképezve. Ez úgy vitelezendő ki, hogy a felületi elegyengetés után a jelenlegi partszegélytől megfelelő távolságban enyhe rézsüs kiképzéssel a sziget védgáttal lesz körülvéve, s ezáltal kialakul a gát és a sziget között a már fentiekben szükségelt tocsogós vizszegély. A sziget kedvező víznivója hordozható szivattyu üzemeltetésével lesz biztosítva. A szivattyu üzemeltetésének időpontját az OTT. esetről–esetre szabályozza.

6./ A madárvédelmi partszegélyek és a Kromsziget védőgátjainak tófelőli oldalát megfelelő nádfalazattal kell védeni a hullámverés ellen, s az összes védőgátakat a végleges vizmagasságra kell méretezni és kiépíteni.

³⁵⁸ Az 1961. 03. 17-i egyeztetés jegyzőkönyve
–in.: MFM Beretz P. hagyatéka

7./ A III.sz.tóban lévő nádas – mint a vörösgém és a nyári lud fészkelőhelye – minimális területtel továbbra is fenntartandó. Jelenlegi területe cca 2.5 kh, mely az élesebb törésekben karóval jelölendő meg. Ugyancsak fenntartandó a XII.sz.tó délkeleti részén lévő mintegy 0.5 kh–as nádcsoport is.

8./ A természetvédelmi terület látogatásánál a tudományos munkatársaknak és az idegenforgalmi hivatal által szervezett csoportos látogatóknak csak az OTT adhat engedélyt.

9./ A szakbizottság egyöntetű javaslata szerint a madárvédelmi területek te-lekkönyvi rendezésére csak a részletes kivitelezési terv elkészítése alapján kerül sor. A kutatóház és környéke, valamint a Csányi tanya és a környező szántó és legelőterületek tulajdonjogához az OTT ragaszkodik.

10./ A Halgazdaság felelős személyt jelöl ki, Tasnádi Róbert főagr. sze-mélyében, aki a Halgazdaságot érintő természetvédelmi ügyekkel foglalkozik és az OTT kiküldöttével, ill.a helyi ellenőrzést ellátó Erdőgazdaság képviselőjével és a természetvédelmi őrrrel szükség szerint kapcsolatot tart és tárgyal.”

Ami a jegyzőkönyvben kétkedésre adhatott okot, az a pénz és az ütemezés kérdése. A halgazdaság mindkettőnél ügyesen elkerülte a konkretizálást. (Az áltá-lánosságok szintjén megfogalmazott tervzet lényege: ha kapunk kellő anyagi se-gítséget, akkor majd elkészül.)

Az egyeztetés résztvevői, a jelenléti ív szerint a következők voltak:

Sorszám	Név	Kiküldő szerv
1.	Nagy Dániel	Halgazdasági Tröszt
2.	Ribánszky Miklós	Halgazdasági Tröszt
3.	Ladányi Benedek	Szeged Városi Tanács VB.
4.	Köves N.	Országos Vízügyi Főigazgatóság
5.	Balló Béla	Vízügyi Igazgatóság, Szeged
6.	Balló Iván	Vízügyi Igazgatóság, Szeged
7.	Horváth Károly	Szegedi Halgazdaság
8.	Róth Gyula	Szegedi Halgazdaság
9.	Tasnádi Róbert	Szegedi Halgazdaság
10.	dr. Bereczk Péter kandidátus	
11.	dr. Vertse Albert	Madártani Intézet
12.	dr. Keve András	Madártani Intézet
13.	Gács György	Idegenforgalmi Hivatal
14.	Olvashatatlan aláírás	Megyei Tanács VB.
15.	Joósfy	„Képes Magyarország”
16.	Vida László	Csongrádmegyei Erdőgazdaság
17.	Hallósy Miklós	Csongrádmegyei Erdőgazdaság
18.	Koleszár Béla	„Délmagyarország”
19.	Kenyeres Lajos	Országos Természetvédelmi Tanács
20.	Kanyó István	Országos Természetvédelmi Tanács

A jegyzőkönyvben előforduló névelírás rosszat jelent, mert amikor a kiváló tudósba (képletesen szólva) belerúgtak, előtte mindig le Bereck Péterezték. Had érezze az a mihaszna madarász, hogy hozzájuk képest mennyire kicsi és jelentéktelen.

Annak bizonyítására, hogy megállapításuk most sem légből kapott, humorizáljunk egyet kicsit az 1960-as évek stílusában.

A fekete humor abban különbözik a megszokott jópofaságoktól, hogy az adott helyzetben és időben többnyire bántó. Ennek ellenére – egyfajta túrészi tesztként – az érintetteknek illik a félresikeredett poénokon derülni, vagy legalábbis zokszó nélkül tudomásul venni azokat. Aki mégis nehezményezné a dolgot, annak nincs humorérzéke. A „pozitív reagálás” azonban, közel 40 év elteltével, már senkitől sem várható el.

Valahogy így van ez a fehér-tavi védettséggel is, amely a hazai természetvédelem legöregebb (bár korántsem társtalan) állatorvosi lova. A szóban forgó cikk „Fehértói képeskönyv” címmel, 1965-ben a „Ludas Matyi”-ban jelent meg. Szerzője a kor egyik legkiválóbb humoristája, Somogyi Pál volt (Somogyi 1965). A valóságtól elvonatkoztatva (1961–62-ben a teljes „Vadvízországából” halastó lett) az írás kifejezetten szórakoztató. A baj csupán az, hogy az „átlagos nagyvárosi polgár” tényleg ennyit értett meg az egészből. (A döntéshozók sajnos még ennyit sem.)

A szerző mindjárt a bevezetőben leszögezte:

„Annyit sikerült a helyszínen tisztáznunk, hogy a fehértói rezervátumot nem a madarak kérésére alakították át halgazdasággá. Az az igazság, hogy az élőhal kifizetődőbb, mint a búbos vöcsök.”

Beretzk Péterről, valamint a madarászat módszertanáról az alábbiakat tudhatjuk meg:

*„Ez a tudós madarász
Madarakról magyaráz,
S mert más dolga nem akadt
Számlálja a madarat.*

*A madarak számlálása úgy megy végbe,
Hogy az ornitológus felnéz a légbe.
S mikor jön a madár–rajnak
Egész utcahossza,
A szárnyakat megszámolja,
S kettővel elossza.”*

A kialakult állapotokat minden tudományos okoskodás helyett találóan jellemezhetjük egy, a Délmagyarország hasábjain megjelent cikk címével. (Beretzk 1961): *„Otthon nélkül a fehértavi széki madarak”*.

Beretzk Péter egy évvel később (Beretzk 1962) így összegezte a változásokat:

„Napjainkban a Fehértó teljes területe halgazdasággá alakult. A kezdeti 3000 mázsával szemben 12–14 ezer mázsa halat termel most a halastó. Az egykori zavartalan, csendes, szikes pusztá helyén ma lovas és motoros lórék zörögnek, a tavakon a trágyázás, etetés, növényzetirtás lármás motoros gépekkel történik.

Sorra tűnedeznek el a Fehértó ritka madarai. Legelsőbbben a halevő kis csérek mondtak búcsút, velük együtt tűntek el a széki lilék és széki csérek. A gulipán még próbálkozott a kopár gátakon néhány párban fészkelni, de a haltelepítés után a gátakat halőrök járják farkaskutyáikkal. Szerteszóródott az egykori ritka fehértói madárvilág, melynek annyian jártunk csodálatára. Az eltűnt gólyatöcs és kis csér egyenlőre más hazai tájainkon nem tudott megtelepedni, határainkon túl keresett új otthont.”

...”Milyen új madarokat hoztak a halastavak? Pár szóval megadhatjuk a választ: azokat a fajokat, melyeket a többi halastavaknál is megtaláltunk, talán egy faj, a szerecsensirály kivételével, mely a fehér–tói halastó egyetlen szigetének 8 év óta rendes fészkelője lett.”

Az innentől kezdve tényleg reménytelen küzdelem, Beretzk Péter 1973-ban bekövetkezett haláláig, változatlan heveséggel folytatódott tovább.

Nem célunk sem a Fehér-tavi madárvilág átfogó értékelése, sem Beretzk Péter hihetetlenül gazdag munkásságának a méltatása, mindössze hajdani munkatársunk természetvédelmi profilú ténykedését kívánjuk áttekinteni. Ebbe a Fehér-tó megmentésére tett erőfeszítéseken kívül két nagyobb témakör tartozik, az Alsó Tisza-völgynek, valamint a Duna-Tisza közének a feltérképezése.

1./ A Tisza-völgy vizsgálata

Mivel a Tisza-kutatás a MFM természettudományi osztályának életében egy kifejezetten sikeres korszakot jelent, a történeti fejezetben részletesen ismertetettük. Amiről viszont elég gyakran megfeledezünk, az a Maros-hullámtér vizsgálata. Beretzk Péter vadászként, még az 1930-as években, alaposan bebarangolta Ferencszállás és Klárafalva térségében a bal part fűzeseit. 20 évvel később, ugyanilyen lelkesedéssel fogott neki a jobb parti hullámterek kutatásához. A vetyeháti öreg nyárfa az ő javaslatára lett másodsorra is védett.

A famatuzsálem először Kiss Ferenc szorgalmazására 1930-ban, szürkenyárként (*Populus canescens*) került egyedi oltalom alá. Az egykori (szegedi) tanácsi határozat száma: 18.133/1930 (Kiss 1939). Beretzk Péter indítványára, 1957-ben ismételen védetté teszik, ám ezúttal fehérenyárként (*Populus alba*). A védettséget elrendelő határozat száma 876/1957 OTT. A „megokolásából” egyértelműen kitűnik, hogy ugyanarról a fáról van szó (Gaskó 1999/c).

1968-ban Maros 49. folyamkilométerénél, a magyar és a román határon, talált egy szigetekskét, ahol a háborítatlanságot kihasználva, viszonylag népes vízimadár fészekkolónia alakult ki (Beretzk 1968). Ilyen, vagy ehhez hasonló szigetekskék ma is találhatók a folyón. Részletesebb megismerésük, a határvíz jelleg miatt, egyelőre várat magára.

A Maros folyó torkolatának madárfaunáját példás alaposítással feldolgozó Kárpáti Árpád (1958) sem nélkülözhetette Beretzk adatait.

2. / A Duna–Tisza közének madártani kutatása.

Beretzk Péter a kezdetektől (tehát 1960–tól) fogva aktív résztvevője volt annak a kutatás–sorozatnak, amely a Duna–Tisza közti madárvilág megismerését tűzte ki céljául. Az 1961. 01. 17–én³⁵⁹, a Madártani Intézetben megtartott ülésen, a résztvevők megállapították, hogy „*az első felosztás folytán a területek látogatottsága egyenetlen.*” A problémát szerencsére sikerült elhárítani, már semmi sem akadályozta a felméréseket. Beretzk Péter munkacsoportja az alábbiak tagokból állt: *Schäfer Lajos, Csizmazia György, Ternyák Jenő és Gorzó György.*

A munkaközösség elnöke dr. Keve András, titkára dr. Beretzk Péter, jegyzője Schmidt Egon lett³⁶⁰.

Az új kutatási program ki tudta mozdítani Beretzk Pétert Szeged környékéről, amit a fülöpházi Szívós–tó (Zsíros–szék) védetté nyilvánítási javaslata is bizonyít. Az 1962. 01. 18–án keltezett beadványt rajta kívül még ketten írták alá: dr. Kolosváry Gábor (egyetemi tanár, akadémikus – SZTE –) és dr. Biczók Ferenc (kandidátus, adjunktus – SZTE –)³⁶¹.

Szakmai tekintélyével egyengette a pusztaszeri Büdös–szék 1965–ben történt védetté tételét³⁶².

A Beretzk Péter utáni idők

A Fehér–tó története

Epilógusként térjünk vissza néhány szó erejéig a szegedi Fehér–tó élővilágának a védelméhez. Ha a Beretzk Péter halála utáni időket vizsgáljuk, a változásokról valamivel több jót mondhatunk el, mint rosszat. A helyzet javult ugyan, de most sem teljesen megnyugtató. Bár 1976–ban, a Pusztaszeri TK részeként, a szegedi Fehér–tó teljes területét védetté tették, azok a problémák, amelyek miatt a 10–es lista 1961–ben készült, időről–időre ismét felvetődnek. A természetvédelem örök dilemmája az, hogy az élővilág helyet követel magának, de ez rövid távon nem mindig egyeztethető össze a gazdálkodók érdekeivel. (Távlatilag igen, de a pénz mindenkinek azonnal kell.)

³⁵⁹ Jegyzőkönyv az 1961. 01. 17–én a Duna–Tisza közti kutatás tárgyában Budapesten, a Madártani Intézetben tartott ülésről.

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁶⁰ Jegyzőkönyv az 1962. 02. 09–én a Duna–Tisza közti kutatás tárgyában, Szegeden tartott ülésről.

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁶¹ Beretzk, P.–Kolosváry, G.–Biczók, F. /1962/: Beadvány a Fülöpháza területén fekvő szívós tó (Zsíros szék) természetvédelmi területté nyilvánítására.

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

³⁶² A pusztaszeri szikestó és környékének 1927/1965 sz. védetté nyilvánító határozata

Beretzk Péter neve az értesítendők között szerepel.

–in.: MFM Beretzk P. hagyatéka

Ha ezek után valaki elkezdené firtatni, hogy van-e értelme egyáltalán a halastó levédésének, a válasz kategorikusan, igen. Indokaink a következők:

1./ A Fehér-tó „madárszálló jellege” napjainkig fennáll, sőt a megnövekedett vízfelület (így az egykori Fertőn kialakított új tavak) még hatékonyabbá tették ezt a funkciót.

2./ A nádszegélyben korábban soha nem látott madarak is feltűntek, mint fészkelők. Nem a mindenütt jelenlévő, nagy tűrőképességű fajokra gondolunk, hanem olyanokra, mint a nagykócsag (*Egretta a. alba*), vagy a kanalas gém (*Platalea l. leucorodia*).

3./ A XI. sz. tóban lévő Koromszigeten kialakult hazánk egyik legnagyobb népségű sirály- és csértelepe.

Részvételünk a Csongrád Megyei Természetvédelmi Bizottságban

Az 1976-ban újjáalakuló Csongrád Megyei Természetvédelmi Bizottságban intézményünket Trogmayer Ottó megyei igazgató és Gallé László –senior– képviselte. Nyugállományú munkatársaink közül Marián Miklós és Csongor Győző neve szerepel a résztvevők listáján.

Igazgatónk a sürgősségi ügyekre felállított „Védett érték feltáró Albizottság” munkájában segítkezett, melynek elnökévé dr. Andó Mihályt (JATE) választották^{363, 364}.

Marián Miklós a „Kisteleki Albizottság” elnöke lett, továbbá Gallé Lászlóval – senior – és Csongor Győzővel együtt a „Zsombói Albizottság” tagjai közé is bekerült.

A múzeum részéről nem minden előzmény nélkül való, hogy éppen ezeket a személyeket delegálták. Korábban valamennyien sokat tettek, vagy megkíséreltek tenni a természeti és a kultúrtörténeti értékeink megóvásáért. Marián Miklós, Csongor Győző és Gallé László ez irányú munkásságát a későbbiekben részletesen ismertetjük. Trogmayer Ottóról pedig csat annyit, hogy 1970-ben ő állította össze a védelem alá helyezendő, kiemelt jelentőségű Csongrád megyei régészeti lelőhelyeket³⁶⁵. Ezek között szerepel a szegedi Makkos-erdő is, melyet Gaskó Béla később természeti értéként javasolt helyi (önkormányzati) védelemre.

³⁶³ Trogmayer Ottó értesítése a Csongrád Megyei Természetvédelmi Bizottság Albizottságába történt beválasztásáról

–in.: MFM Adattára isz.: 88/27/76

³⁶⁴ Jegyzőkönyv a Csongrád Megyei Természetvédelmi Bizottság 1976. 03. 12-én történt újjáalakuló üléséről

–in.: MFM Adattára isz.: –

³⁶⁵ Csongrád megye kiemelt jelentőségű régészeti lelőhelyei és népi műemlékei (összeállította: Trogmayer Ottó)

–in.: MFM Adattára isz.: 60/1970

Csongor Győző a páfrányok és az orchideák szerelmese

Csongor Győző 1957-ben „Természetvédelmi feladataink Szeged környékén” címmel sorozatot indított, melynek első írása a Zsombói láperdő flóráját dolgozta fel (Csongor 1957). A terület vegetációjára 10 évvel korábban Zólyomi Bálint (1947) hívta fel a botanikusok figyelmét, de a részletes felméréssel adós maradt. A hiányt egykori munkatársunk pótolta. Az általa közölt vegetációtérkép és fajlista (Csongor 1957) a mainál lényegesen érintetlenebb, „ősibb” állapotokat tükröz. A divatos (és sajnálatos módon szalonképessé vált) kifejezéssel élve „természetátalakításnak” nevezett élőhely pusztítás azonban itt sem váratott sokat magára. Csongor Győzőnek nem kevés álmatlan éjszakát okozott a fák a cserjék és a virágok megmentéséért vívott küzdelem. Ahogy Beretzk Péter neve örökre összeforrt a Fehér-tóéval, ugyanúgy kapcsolható az ő személye a Zsombói láperdőhöz. Erőfeszítései végül részleges sikerhez vezettek. A lápvidék centrális részét (pufferzóna kijelölése nélkül) helyi jelentőségű természetvédelmi területté nyilvánították. Elvileg a legértékesebb, őshonosnak tekinthető társulások megmenekültek a mindent parcellázni és felszántani kívánók pusztításaitól. Sajnos sem a lecsapolást, sem a környék beépítését nem sikerült megakadályozni. Mivel a védelem nem országos jelentőségű, az erdészeti üzemtervek készítői szintén szabad kezet kaptak. A természetvédelmet (akkor?) hatodrendű ügyként kezelő Csongrád megyében ennél többet nem lehetett elérni.

1975. február 20-án történt nyugállományba vonulása után, ha lehet még az előzőeknél is aktívabb szakasz kezdődik életében. Visszatér eredeti hivatásához a botanikához. Szabadszállástól Nagylakig jórészt busszal és gyalogosan bejárja az egész Dél-Alföldet. Felfedező útjain elmaradhatatlan hátizsákjával barangolva gyűjtögeti, fényképezi a vidék növényeit. 1980-ban Bács-Kiskun, Csongrád és Békés megyékből 40 olyan helyet sorol fel, ahol rendszeres megfigyeléseket végzett. Számára minden egyes herbáriumi példány kedves, személyes ismerős. Igazi floristára jellemző megszállottsággal dolgozik és több színvonalas cikket publikál. Legjelentősebb talán a „Természetvédelmi feladataink Szeged környékén” sorozat második írása a „Vadontermő orchideák” (Csongor 1979). Ebben több évtizedes megfigyelései alapján 14 faj Csongrád megyei elterjedését ismertette, felhasználva minden elérhető irodalmi és herbáriumi adatot. Különösen sok utalást találunk a „Homokország és Vadvízország” határán fekvő peremterületekről, így Zsombórol, Öreghegyaljáról és Kiskundorozsma–Nagyszékről. Az utóbbi helyen például „be-látható távolságban egymástól” 5 orchidea fajt talált, az őszi füzértekerceset (*Spiranthes spiralis*), a poloskaszagú kosbort (*Orchis coriophora*), a vitézvirágot (*Anacamptis pyramidalis*), a pókbangót (*Ophrys sphecodes*) és a mocsári kosbort (*Orchis laxiflora* ssp. *palustis*) (Csongor 1980). Nem csoda hát, ha ezek után a terület pontos körülhatárolását kéri és fokozott védelmet javasol Dorozsma–Nagyszéknek (Csongor 1980). Mind a mai napig egyik sem történt meg, amit alapvetően gazdasági érdekek motiválnak.

Ezeket a Szegedhez közel fekvő földeknek az értékét topográfiai helyzetük jelenti. Itt kívánják megépíteni az M 5-ös autópályát, a tervek szerint a szekszárdi Duna-hídhoz szintén errefelé épül ki a leágazás. Szinte természetes, hogy a rég letűnt antivilággal ellentétben ma már nem gémeskutak árválkodnak a szikes pusztán, hanem magasfeszültségű távvezetékekben gyönyörködhet a hivatásos természetvédő és a szárnyaló fantáziájú tervező. A maradék részeken gomba módra sokasodnak a hobbikertek. Makacs következetességgel szántanak bele mindenbe. Nem ritkák az olyan felszántott gyepfoltok, ahol fehéren kivirágzik a szik. Az ilyen föld legfőbb parlagfüvet terem, de azt legalább időjárástól függetlenül jó bőven. Végtere is közel a város és a szélirány se rossz... Ha 1–2 éven belül nem sikerül az összikek és lőszhátak megmaradt foltjai számára magasabb védelmi fokozatot kiharcolni féltő, hogy azok, ha nem is okszerűen és etikusan, de kétségkívül szabályosan hasznosítva lesznek. Egy esetleges újabb, átminősítést szorgalmazó védelmi javaslatnak mindenképp ki kell térnie az alapvető trendek felvázolására. Csongor Győző (1979, 1980) orchidea adatai ehhez nélkülözhetetlen támpontot jelentenek.

Bár rengeteget gyűjtött Csongrád megyében, nem törekedett átfogó flóramű készítésére. Inkább a részletek kimunkálását szorgalmazta, mert ott érzett nagyobb hiányosságokat. Véleményét szó szerint idézve (Csongor 1980):

„Hagyományos értelemben vett flóramű elkészítése bizonyos fokig elavultnak mondható. Ha ilyen készülné, az csupán azt vázolhatná, miképp tűnt el az eredetibb növényvegetációs táj, vagy hogyan szűkült a ma még meglévőre, hol lehetők még fel megközelíthetetlen lápok /Pirtó: Patkó/ mélyén, határ menti /magyar–jugoszláv–román/ erdőkben, mint utolsó menedékhelyeken, ritka növényfajok.”

Az említett menedékhelyek szisztematikus florisztikai és ökofaunisztikai feltérképezése tényleg alapvető feladat lenne. Ettől azonban még nagyon messze vagyunk.

Az 1980-as években végzett kutatásai hívták fel a figyelmet az egykori Alsótanya határ közeli sömlyékeseinek (Csipak–sömlyék, Madarásztó, Nagyszéksós) páratlan növénytanai értékeire (Csongor 1982, 1992). Ebben az időben a nyugati és a déli határsávot kevésbé intenzíven hasznosították, mint napjainkban. A természet 35–40 év alatt többnyire helyre hozta a korábbi bolygatásokat. Megyénkben ezt a tényt viszonylag későn és kevesen regisztrálták. A helyi botanikusok közül egyedül ő vállalta a vontatottan haladó hivatali ügyintézés és a nem túl kultúráltan zajló határsáv ellenőrzések kellemetlenségeit.

A Mórahalom monográfiában meglehetősen sok új florisztikai adatot közölt erről a vidékről (Csongor 1992). Természettudományos szerzőtársaihoz hasonlóan „Mórahalom környékét” viszonylag tágan értelmezte és Ásotthalom egyes részeit (Bogárzó, Csodarét, részben Kiss Ferenc Emlékerdő) is ide sorolta. Az alaposan kibővített területen 42 fajt talált „természetvédelmi szempontból számba jöhető edényes és virágos növénynek” (Csongor 1992). Közöttük florisztikai ritkaságok

és társulájszelző fajok egyaránt akadnak. Néhány érdekesebb előfordulás: szúnyog-lábú bibircsvirág (*Gymnadenia conopsea* L.) – Kiskezü tanya rétje = Csodarét = Ásotthalmi rét TT –, pókbangó (*Ophrys sphecodes* Mill.) – Csipak-sömlyék, Csodarét –, agár kosbor (*Orchis morio* L.) – Csipak-sömlyék, Csodarét –, bíbor kosbor (*Orchis purpurea* Huds.) – Emlékerdő (Kiss Ferenc) nyárasában –.

Ásotthalmon, melynek összegzése sajnos nem készült el az eddig említetteken kívül Rívó-erdő, Bilisics és Krisztin-erdő számítottak elsődleges kutatási területeinek.

Szisztematikusan fotózta, lajstromozta az Alföld közepére „tévedt” páfrányokat. Csongrád megye területén, bár néhány faj előfordulását jelezték (Györffy 1930, Lányi 1915, Zólyomi 1947) korábban nem folytak rendszeres vizsgálatok. Csongor 1981-ben elkészült összegzésében 13 faj adatait sorolja fel. Mint írta (Csongor 1981):

„...alföldi területeinken éghajlati, talajtani factorok rekompenciója s nem utolsó sorban emberi tevékenység /kertészet/, valamint a szél és a víz spórát terjesztő szerepe következtében mindenütt otthonosak páfránynövényeink. Az eredeti termőhelyen uralkodó ökológiai viszonyokat /mint pl. a nedvességet/ a mélyebb fekvés, a mészsíklát a meszes vakolat pótolhatja.”

Különösen értékesek a Szeged belvárosában tett megfigyelései. Egyedül az akkori vízirendőrség irodája előtti falszakaszon 7 együtt élő páfrányfajt talált. A vaskorlással elkerített pincelejárót páfránytanyának nevezte el, amelyet esti sétái során „szertartás szerűen” felkeresett. Az itteni telep „mesés fajgazdagsága” több tényező hosszú időn át tartó együttes flóraalakító hatásának tudható be. Sajnos az épület átalakításakor ez a különleges élőhely is megszűnt. Visszaemlékezve ezekre az évekre; nem létezett az a kőfal amelyre ne mászott volna fel, vagy olyan ásott kút ahova ne bújt volna be, ha ott páfrányra bukkant. Az elmondottakat személyes példákkal szeretném érzékeltetni. A múzeum előtt, a régi tiszai partfal kövei között számos páfrány telepedett meg. 1974 elején Csongor Győző felfedezett egy számára új egyedet, de a magas ár miatt képtelen volt azt alaposabban szemügyre venni. Nem várta meg a víz levonulását. Arra kért, hogy tartsam meg a lábánál fogva, amíg kihajol megnézni a növényt. Hasonló izgalmakkal járt a tiszalpäri „Lószaggató mocsár” tőzeges ingoványában folytatott páfrányvadászatunk is. A terület tetemes részét egybefüggő, bár nem túl mély vízréteg borította. Annak ellenére, hogy egy hosszabb bottal „letapogattuk” az aljzatot, a talaj a legváratlanabb pillanatokban kezdett el süllyedni a talpunk alatt.

Mire tanítanak a zuzmók?**Gallé László – senior –, mint környezetvédő**

Gallé László természet- és környezetvédőként talán kevésbé ismert, mint munkatársai Beretzk Péter, Csongor Győző és Marián Miklós. A látszólagos melőzöttség minden bizonnyal az általa választott taxonnak, a zuzmóknak (Lichenes) tudható be. Kevesen ismerik ezeket az első látásra nem túlzottan látványos apró növényeket. Míg egy keringő ragadozómadár óhatatlanul magára vonja a figyelmet, addig a zuzmótelepek mellett könnyedén elmegy az ember. Ha valaki mégis felfedezné a lépései alatt ropogó, különös formájú, apró növénykéket, akkor sincs könnyű helyzetben. E taxon fajainak és formaköreinek határozása meglehetősen nehéz feladat, amire az esetek többségében csak a specialisták képesek.

A zuzmókról annyit mindenképp tudni kell, hogy azok a légszennyeződések talán legérzékenyebb bioindikátorai. Így minden e tárgykörben készült írás egyben környezet- és természetvédelmi alpmű is. Nézzünk állításunk igazolására egy konkrét példát.

Gallé 1939-ben tanulmányt közölt a szegedi Körtöltés zuzmóflórájáról (Gallé 1939). A Tápéi kaputól a Kálvária útig 7750 méter hosszan húzódó, 1905 és 1909 között készült téglaburkolat az alföldi viszonyok között valóságos kincsesbányának bizonyult. A szerzőnek a cementhabarcsan 6, magán a téglafelületen 10 fajt sikerült kimutatnia. 40 évvel később már mutatkoznak a gyors urbanizáció árnyoldalai. A fokozódó légszennyeződés következtében a város teljes belterületét elborító epiphyta zuzmósivatag magába olvasztja a Körtöltés-menti részeket is (Gallé 1979/a).

A Tiszától Sopronig Marián Miklós természetvédelmi munkásságáról

Marián Miklós a Tisza-kutatás felívelő korszakában került Kaposvárról Szegedre, ahol rövidesen be is kapcsolódott a szervezetbe. Ezzel a lépéssel mindenki jól járt. A Tisza-kutatók kamatoztatni tudták hihetetlen szorgalmát, precizitását és szervezőképességét, cserébe lehetőséget biztosítottak számára egy szélesebb körű tudományos kapcsolatrendszer kiépítésére, és kipótolták az (anyaintézménye által olykor bizony eléggé szűkösen mért) anyagi juttatásokat.

1968 és 1980 között ő töltötte be a Tiszakutató Bizottság titkári posztját. Sokak szerint ezek az évek tekinthetők a Tisza-kutatás „aranykorának”, ami rajta kívül alapvetően 2 embernek köszönhető: dr. Bodrogyó Györgynek és dr. Horváth Imrének.

1962-től csatlakozott a Szikeskutató Munkacsoporthoz (Kasza–Marián 2001), mely szerveződés Megyeri János professzor vezetésével, számos alföldi, ezen belül elsősorban Duna–Tisza közti szikes tavat mért fel. Emlékezzünk csak vissza, ekkoriban kísértetiesen hasonló témán dolgoztak a hazai ornitológusok is. Marián 2 jelentősebb herpetológiai tanulmányt jelentett meg e tárgy körben; a Békés megyében található kardoskúti Fehértó (Marián 1967), és a kiskunhalasi (Bács–Kiskun megye) Kunfehértó faunáját (Marián 1967).

A Móra Ferenc Múzeum természettudományi részlegében evidenciának számított, hogy aki ott dolgozik, az egyben Tiszakutató is. E sorok írója 1974 január első munkanapján kezdte el muzeológusi ténykedését. Még abban a hónapban két új tagsági viszonyt létesített; belépett a szakszervezetbe és felvették a Tiszakutató Munkacsoportba.

Marián Miklós nyugállományba vonulása után változatlan aktivitással dolgozott tovább. Számára a természet csodáinak megfigyelése és értelmezése jelentette az igazi kikapcsolódást. A Tisza-kutatásról és a TIT Madártani és Természetvédelmi Szakköréről (Beretzky Péter Madártani és Természetvédelmi Szakkör) a korábbi fejezetekben már részletesen szóltunk. Itt mindössze annyi kiegészítést szeretnénk tenni, hogy az utóbbi talán legnagyobb tudományos produkcióját, „A Dél–Alföld madárvilága” c. kiadványt (Marián –szerk– 1980), azóta sem sikerült egyetlen helyi madárász profilú egyesületnek sem megismételnie. Nem feltétlenül korszerűsítésre lenne szükség, de mű megjelenése óta eltelt 20 esztendő, ami felgyorsult tempójú korunkban rettenetesen hosszú idő.

Visszatekintve a Móra Ferenc Múzeum természettudományi részlegének történetére, a két legmobilabb munkatársunk kétségtelenül Csongor Győző és Marián Miklós volt. Ez a megállapítás nemcsak a Tisza-völgy kutatására érvényes.

Marián Miklós muzeológusi ténykedését az 1950-es évek elején Somogy megyében kezdte, és később is szívesen látogatta ezt a vidéket. Nyugállományba vonulása után Somogy, Veszprém és Baranya megyék kiemelt jelentőségű kutatási

területekké léptek elő. Az 1970-es évek végétől sorra összegezte azokat a felméréseit, melyekre korábban, sokrétű elfoglaltsága miatt, nem jutott idő.

1978-ban tanítványával, Traser Györggyel közösen leközlik Sopron környékének kétéltű és hüllőfaunáját (Marián–Traser 1978). Ebbe a sorozatba illeszthető még a barcsi ősborkás (Marián 1981) és a Bakony-hegység (Marián 1988/b) herpetofaunájának a feldolgozása. A Baláta-tó környékéről szóló apróbb–nagyobb cikkek után (lásd a róla készült méltatás bibliográfiáját –Ábrahám–Juhász–Nagy 1998–) a szintén Somogyi kötődésű dr. Kasza Ferencsel együtt összegezték az egyedülálló lápvidék kutatási történetét, továbbá a kétéltű– (Amphibia), a hüllő– (Reptilia), a madár– (Aves) és az emlősfaunát (Mammalia). Sok új tudományos adatot és megszívlelendő bölcsességet tartalmazó könyvük (Kasza–Marián 2001) mindenki számára ajánlható, közérthető alkotás.

Itt kell megemlítenünk, hogy egy európai programhoz kapcsolódva, a hazai fehérgólya számlálást (*Ciconia c. ciconia*) Marián Miklós indította újra, 1956-ban (Ábrahám–Juhász–Nagy 1998). A Somogy megyei kezdeményezés rövid idő alatt (Jakab Béla (1996) szerint 1958-tól kezdődően) az egész országot behálózó láncollattá terebélyesedett.

Az utóbbi 2 évtized természetvédelmi vonatkozású feladatairól

Az utóbbi évtized munkái 4 nagyobb témacsoportot ölelnek fel, melyek a következők:

- 1./ A Maros–hullámtér védettségéért folytatott erőfeszítések
- 2./ Részvétel a KNP által szervezett regionális kutatásokban
- 3./ Csongrád megye természetes és természetközeli élőhelyeinek a védelme
- 4./ Az M–5-ös autópálya nyomvonalának komplex florisztikai és ökofaunisztikai felmérése
- 5./ Szakvélemények készítése
- 6./ Élőleltár készítés

1./ A Maros–hullámtér védettségéért folytatott erőfeszítések

Az első területi védelmet szorgalmazó javaslatot Bába Károly és Gaskó Béla nyújtotta be, még 1976-ban. A történeti kép hitelessége érdekében érdemes felidézni, hogy az előterjesztésben mely tájegységek szerepeltek:

„Maros-ártér egy részének táj- és természetvédelmi területté
való nyilvánításához javaslatok

1./ Deszktől Csipkésig /Ferencszállás előtti kanyarig/ jobb és bal parti rész kb. a folyótól a bal parton /maroslelei oldal/ töltésig az ártér a jobb parton /deszki oldal/ a töltésig az ártér tartozna a jövőendő védett területhez.

Vetyehát holtágait és a Püspök erdőt természetvédelmi, a többi területet tájvédelmi körzetnek javasoljuk”

Valószínűleg nem a bal és a jobb part felcserélésén, vagy a Püspök-erdő helytelen lokalizálásán múlott a kudarc. Mivel a „hivatalos” természetvédelem részéről a többszöri sürgetés ellenére sem történt semmilyen visszajelzés, a dokumentum feltehetően „elkallódott”.

A kibővített landori védettségi javaslat keltezése 1988 04. 9. A beadvány címe: Makó-Landor védettségre javasolt hullámtéri erdő természeti állapotáról. Fejezetei a szerzők nevének és foglalkozásának megjelölésével (idézi Gaskó 199/c):

1./ Történeti, növényársulás-tani jellemzés

(dr. Gaskó Béla muzeológus Móra Ferenc Múzeum és dr. Bába Károly főiskolai docens JGYTF)

2./ Természetföldrajzi klimatikus állapot

(dr. Andó Mihály egyetemi docens JATE)

3./ Csiga fauna jellemzése

(dr. Bába Károly főiskolai docens JGYTF)

4./ Bogár (Coleoptera) fauna jellemzése

(dr. Gaskó Béla muzeológus Móra Ferenc Múzeum)

5./ Madár fauna jellemzése

(dr. Molnár Gyula tanár Szegedi Madártani Egyesület = Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület 37. sz. Helyi Csoportja)

6./ Védettségi és kezelési javaslat

(dr. Bába Károly főiskolai docens JGYTF és dr. Gaskó Béla muzeológus Móra Ferenc Múzeum)

7./ Irodalomjegyzék (dr. Bába Károly főiskolai docens JGYTF)

A beadványt egyetértése jeléül aláírta dr. Gulyás Sándor tanszékvezető egyetemi docens. A terepbejáráson az előterjesztők részéről dr. Gaskó Béla vett részt, a Kiskunsági Nemzeti Parkot dr. Bakó Ferenc és dr. Tölgyesi István képviselte. Landor védettséget a 6/1990 (III.31.) KVM miniszteri rendelet mondta ki.

1991. augusztus 27-én dr. Molnár Gyula ornitológus és dr. Gaskó Béla muzeológus aláírásával újabb beadvány készült „Javaslat a Maros jobb parti hullámterének védetté nyilvánítására” címmel. Az előterjesztők (értelemszerűen a kiskertes művelésű és a beépített részek kivételével) a meglévő Makó–Landori Védett Területhez hasonlóan, a Maros–folyó jobb partjának teljes hazai szakaszát védelem alá kívánták vonni.

A KMNP megalakítását kísérő védetté nyilvánítási hullámból és a kapcsolódó alapfelmérésekből a Maros–part legértékesebb területe, Vetyehát valahogy ismét kimaradt.

A hiány pótlására a területről 1995-ben újabb védelmi javaslat készült, melynek kibővített változatát Gaskó Béla le is közölte a „Studia Naturalia” c. periodikában (Gaskó 1999/c).

2./ Részvétel a KNP által szervezett regionális kutatásokban

Csongrád megye már csak földrajzi fekvése miatt is érdekes terület. A Duna–Tisza közü (Praematricum) és a Tiszántúli (Crisicum) flórajárás határvonala jó megközelítéssel a Tisza jobb parti árterét követi. Az átmeneti zónában az eltérő vegetáció találkozása lehetőséget nyújt mozaikos élőhelyek kialakulására. Ilyen biotóp–komplex többek között a kiskundorozsmai szikes–láncolat, vagy a pusztaszeri Büdös–szék környéke.

A Tisza–völgy sajátos élővilága az áradások szelekciós hatására alakult ki. A hullámterek nem alkotnak minden szempontból zárt rendszert. Esetenként (pl. elöntések idején) meghatározó jelentőségű lehet a mentett oldali refugiumokkal fennálló kapcsolat.

A hullámtéri erdők és a szikes–láncolat megóvása érdekében hozták létre 1976-ban, a némi túlzással „nemzeti park méretű” Pusztaszeri Tájvédelmi Körzetet.

Nem a véletlen műve tehát, hogy az egyetlen komolyabb Csongrád megyei állapotfelmérés itt történt. Az 1988–1989-ben folyó felméréseket Seregélyes Tibor (1989) irányította. A munkálatokból erejéhez mérten intézményünk is kivette a részét. Simon Erzsébet a történelmi és kultúrtörténeti értékeket ismertette, Gaskó Béla feltérképezte a PTK védett bogarait (Gaskó 1989, Simon 1989).

A JATE Ökológiai Tanszéke látta el a koordinátori feladatokat abban az 1992 és 1993 években végzett állapotfelmérésben, amely kiterjedt a KNP és a leendő KMNP teljes területére. Természetesen nem folytattunk az Apajpusztától Biharugráig tartó, fél alföldnyi vidék minden egyes védett, vagy arra kijelölt területén vizsgálatokat, csak az ún. mintavételi helyeken.

A kutatás sorozat „A Kiskunsági Nemzeti Park és a Körös–Maros Regionális Park komplex természeti képe” c. fantázianevet kapta. (A regionális kifejezés azért furcsa egy kicsit, mert ezt a fogalmat a hazánkban hatályos természetvédelmi ren-

delkezések nem tartalmazták. Jugoszláviában létezett ilyen kategória –lásd Szabadkai-erdő Regionális Park–, így elképzelhető némi áthallás.)

3./ Csongrád megye természetes és természetközeli élőhelyeinek a védelme

Megyénk a kecskeméti székhelyű Kiskunsági Nemzeti Park számára az 1990-es évek elején peremterületnek számított, ami meg is látszott a kutatottság mértékén. (A KMNP hivatalosan csak 1997-ben alakult meg.)

Anélkül, hogy belebonyolódnánk a számmisztikába megemlíthető, hogy ebben az időben, a helyi védettséget élvező területeket tekintve, Csongrád megye az utolsó három hely egyikét foglalta el. (Azért nem biztos, hogy a legutolsót, mert az elérhető statisztikák nem tekinthetők „naprakésznek”).

A hivatkozás alapjául szolgáló adatok (1990-ig) megtalálhatók „A magyar természetvédelem 50 éve számokban” (Rakonczay 1991) c. kiadványban. Érdemes összevetni a régióinkba tartozó megyéket. Eszerint:

<u>A megye neve</u>	<u>Helyi védettségű területek száma</u> <u>kiterjedése /ha/</u>	<u>Helyi védettségű területek</u>
1./ Békés	76	2321,90
2./ Bács-Kiskun	30	1121,00
3./ Csongrád	10	68,00
X./ Csongrád	12	208,33

X Bartha /1992/ nyomán módosítva.

Nem sokkal hízelgőbb a kép az országos jelentőségű védett területeknél sem. Itt a „középmezőny alsó harmadához” tartoztunk.

Csongrád megye országos jelentőségű védett területei 1992-ben /Bartha József nyomán/

<u>a terület megnevezése</u>	<u>védetté nyilvánítás éve</u>	<u>kiterjedése /ha/</u>
1./ Mártélyi TK.	1971	2207,0
2./ Pusztaszeri TK.	1976	22325,0
3./ Pitvarosi puszták TK.	1989	2471,0
4./ Cserebökényi puszták TK.	1991	4556,0
5./ Ásotthalmi láprét TT.	1989	94,9
6./ Pusztaszeri Hétvezér Emlékmű TT.	1990	3,7
7./ Pusztaszeri Fülöpszék TT.	1990	40,9
8./ Makó-landori erdők TT.	1990	420,6
Országos jelentőségű védett területek összesen:	1992	32119,1

Mint az a fenti táblázatból kitűnik, a megye országos jelentőségű védett területei Alsó Tisza-völgy centrumúak. Ebbe a kategóriába sorolható a teljes Mártélyi Tájvédelmi Körzet és a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet legnagyobb része. Ez utóbbi kiterjedése meghaladja az összes többi országos és helyi jelentőségű

védett terület együttes nagyságát. A TK védett területeit az alábbiakban összegezhethetők:

A Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet védett területei a szigorúan védett területek feltüntetése nélkül –Barta József (1992) nyomán–

<u>a terület megnevezése</u>	<u>védetté nyilvánítás éve</u>	<u>kiterjedése</u>
1./ Fehér-tó	1939	350,0 kh
Fehér-tó	1976	1600,0 ha
2./ Sasér	1951	87,0 ha
3./ Pusztaszer, Büdösszék	1965	443,0 ha
4./ Labodár	1976	38,4 ha

A Csipak–semlyék védetté nyilvánítására tett javaslat kapcsán, 1991–ben vetődött fel egy Csongrád megyei természetvédelmi csomagterv szükségességének a gondolata.

1992 októberében a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület 37. sz. Helyi Csoportjának, továbbá a Móra Ferenc Múzeum Rovartani és Természetvédelmi Szakkörének a tagsága úgy határozott, hogy közös erővel oldják meg ezt a megtisztelő, ám cseppet sem egyszerű feladatot.

Az egyesület részéről mindvégig Krnács György, a múzeum részéről Gaskó Béla látta el a koordinátori teendőket. A munkacsoport résztvevőinek névsora: Antal Tamás, Gaskó Béla, Krnács György, Moldovay Gézőné, Pápai Zoltán, Simon Anna, Tóth László és Varga András.

A felmérésekben hasznos segítséget nyújtottak: Balla Vince, Bakacsi Gábor, dr. Bába Károly, Börcsök Antal – Pusztamérges polgármestere –, Csehó Gábor, Greguss Enikő, Gyarmati Károly, dr. Márkus András, Papp János – Ruzsa polgármestere –, Pollner Frigyesné, Pópity János, Rudner József, dr. Szekeres István és dr. Szép Tibor – Ásotthalom jegyzője –.

A tényleges terepmunka 1993 tavaszán kezdődött. Az elmúlt 7 esztendő alatt szisztematikusan bejártuk az egész Csongrád megyét. Közben olyan regionális kutatásokba is bekapcsolódtunk, mint amilyen a Körös–ér vidékének az alapfelmérése, vagy a Maros árterek ökofaunisztikai feltérképezése. Munkánk teljes anyagi fedezetét a Központi Környezetvédelmi Alap biztosította számunkra.

Felméréseink kiértékelését megkönnyítette, hogy rendelkezésünkre állt a Móra Ferenc Múzeum gazdag adatbázisa.

Védelmi előterjesztéseink az alábbi egységes szempontok alapján készültek:

- *A terület természetvédelmi vonatkozású kutatásainak összegzése,*
- *a terület jellegének leírása,*
- *a levéltári adatok és a régi térképek tanulságai,*
- *az egykori és mai növényzet ismertetése,*
- *gerinces fauna adatai,*
- *védett Coleopterák,*
- *védelmi javaslat,*
- *kezelési utasítás,*
- *megjelenítés 1:10000 léptékű térképen.*

Gaskó Béla az első ütemben (1993. VIII. 10–ig) 19 területről készített védettségi javaslatot. Ezt követően (1994. 08. 20–ig) a „csomagtervet” újabb 2 előterjesztéssel bővültek.

A 21 terület önkormányzatok szerint csoportosítva:

Ásotthalom: (1)Rívó-erdő, (2)Átokházi tőzeglánya, (3)Bilisics-dűlő –az egykori

Bilisicsi-tó–, (4)Bogárzó, (5)Süveg–Magyari erdő, (6)Kissori–semlyékes.

Deszk és Szeged: (7)Deszki–puszta.

Földeák: (8)Kornél-erdő.

Hódmezővásárhely: (9)Vajhádi tölgyes, (10)Batidai–puszta, (11)Kása-erdő.

Kelebia: (12)Kelebiai–halastó – és a környező puszták –.

Mórahalom: (13)Nagyszéksós-tó, (14)Madarász-tó, (15)Tanaszi–semlyék.

Sándorfalva: (16)Nádas-tó.

Öttömös: (17)Baromjárás:

Pusztamérges: (18)Mérgesi–láperdő, (19)Mérgesi–puszta.

Szeged: (20)Makkoserdő.

Zákányszék–Domaszék–Bordány–Üllés: (21)Zákányi–medence

A területeket minél előbb szerettük volna biztonságban tudni, ezért az országos védettségre javasolt egységeket is helyi védelmi javaslattal postáztuk az érintett önkormányzatoknak. Reméltük, hogy a hosszú átfutási idő alatti károsodás ezzel a lépéssel kivédhető. (1938–ban, a Fehér-tó esetében, Beretzk Péter szintén élt ezzel a lehetőséggel.)

1994. 12. 04–én az összes javaslatot (tehát a helyi jelentőségű védelemre szánt területekét is) e sorok írója személyesen juttatta el a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóságához. Átvevő: Várvolgyi Pál. Az összegzés címe: „Csongrád megye természetes és természetközeli élőhelyeinek védelméről” (Gaskó 1994/a).

A Kiskunsági Nemzeti Parknak leadott dolgozat résztémái, továbbá a Maros hullámtér természetvédelmi javaslatai, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési

Minisztérium (védelem alatt nem álló területek felmérésére kiírt) pályázataira a következő eredményeket érték el:

Év	A pályázó neve És eredménye	A pályázat címe
1992	Gaskó Béla–Molnár Gyula I. díj	A Maros menti hullámterek védetté nyilvánítása
1993	Gaskó Béla I. díj	Csongrád megye természetes és természetközeli területeinek a védelméről
1994	Gaskó Béla I. díj + különdíj	Csongrád megye természetes és természetközeli területeinek a védelméről
1995	Gaskó Béla Zoológiai különdíj	Vetyehát

A pályaművek felsorolása azért indokolt, mert az elküldött dokumentumok hitelesítik a leírtakat. Az általunk javasolt területek közül eddig (2000 utolsó napjáig) 17 vált védetté, vagy került annak elérhető közelségébe. Ezek:

A terület neve és sorszáma	helyi védettség	országos védettség	a helyi védettség folyamatban van	az országos védettség folyamatban van
1./ Mérgesi láperdő (Pusztamérges)	+			
2./ Mérgesi-puszta (Pusztamérges)	+			
3./ Baromjárás (Öttömös)	+			? (KTK)
4./ Kelebiai halastó (Kelebia)				+ (KTK)
5./ Süveg–Magyari-erdő (Ásotthalom)				+ (KTK)
6./ Átokházi tőzegbánya (Ásotthalom)				+ (KTK)
7./ Rívó-erdő (Ásotthalom)				+ (KTK)
8./ Rívói sömlyékes (Ásotthalom)				+ (KTK)
9./ Bogárzó (Ásotthalom)	+			? (KTK)

10./ Csipak–semlyék (Mórahalom)				+ (KTK)
11./ Tanaszi–semlyék (Mórahalom)				+ (KTK)
11./ Madarász–tó (Mórahalom)				+ (KTK)
12./ Nagyszéksós–tó (Mórahalom)				+ (KTK)
13./ Maros hullámtér (Makótól– Nagylakig)		+		
14./ Vetyehát (Szeged)		+		
15./ Makó–Landor (Makó, Maroslele)		+		
16./ Kornél–erdő (Földeák)	+			
17./ Kása–erdő (Hódmezővásárhely)	+			

KTK = a tervezett Körös–éri Tájvédelmi Körzet része

Országos védettség = NP törzsterület és országos jelentőségű természetvédelmi terület

Az 1990-es években az eddig tárgyaltakon kívül Gaskó Béla 2 további előterjesztésben (Mezőkovácsháza, Rajta-erdő, Hódmezővásárhely, Csomorkányi-pusztá) társszerzőként működött közre.

A védelmi javaslatok megtételével új korszak kezdődött, ami hamarosan szervezeti változásban is megnyilvánult. Tevékenységünket 1997-től a Kiss Ferenc Csongrád Megyei Természetvédelmi Egyesület CSEMETE önálló szakosztályaként folytattuk tovább.

Egyre inkább a gazdálkodó szervekkel és a lakossággal történő kapcsolattartás került előtérbe. A felmerülő problémákra egyedi megoldásokat igyekeztünk keresni. A hatékonyabb munka érdekében, több önkormányzattal (Ásotthalom, Pusztamérges, Ruzsa) szakmai konzultációkat folytattunk. Konstruktív, partneri viszonyt sikerült kialakítanunk a DALERD vezérigazgatójával, Vass Sándorral is.

A védettséget megelőző (sokszor bizony alaposan elhúzódo) kritikus időszakban alapvető feladatnak tekintettük a területek rendszeres ellenőrzését. Sajnálatos módon minden tulajdonos és gazdálkodó ilyenkor próbál a védettség elrendelését mindörökké kizáró, kész helyzetet teremteni. A gyakran elkeserítő példák részletezésétől ezúttal eltekintünk.

Reményeink szerint terepmunkánkkal és gyarapodó információs bázisunkkal sikerül hatékonyabbá tenni a túlterhelt természetvédelmi szakszemélyzet munkáját.

4./ Az M-5-ös autópálya nyomvonalának komplex florisztikai és ökofaunisztikai felmérése

A régészeti és a néprajzi osztályhoz hasonlóan mi is feltérképeztük az M-5-ös autópálya teljes Csongrád megyei nyomvonalát.

Az 1998. május 20-án megkezdett, 2000. november 20-ig tartó terepmunkán a természettudományi osztály 4 tagja vett részt. Külső szakemberként dr. Bába Károly és Csehó Gábor segítette felméréseink eredményességét.

A munkacsoport tudományos profiljait, valamint a terepmunkára fordított időt táblázatban foglaltuk össze.

Név	Munkahely	Terepen töltött napok száma	Profil
Antal Tamás	MFM	18	ornitológia, dokumentálás
Bába Károly	nyugállományú főiskolai docens	8	malakológia
Csehó Gábor	főiskolai hallgató	14	entomológia
Gaskó Béla	MFM	58	entomológia, florisztika herpetológia, természetvédelem
Tóth László	MFM	53	entomológia
Varga András	MFM	58	dokumentálás

MFM = Móra Ferenc Múzeum

A vizsgálatokat azzal kezdtük, hogy szisztematikusan bejártuk a teljes Csongrád megyei nyomvonalat. Ezután kiválasztottuk azokat a mintaterületeket, amelyek viszonylag mentesek maradtak a kultúrhatásoktól.

A szántóföldi kultúrák állat- és növényvilága nem képezte vizsgálataink tárgyát, hiszen ezek az eleve külső szabályozású közösségek kevésbé érzékenyek. Természetesen nem azt állítjuk, hogy a táplálkozási láncolaton keresztül itt nem jelentkezhethet semmiféle nehézfémről, vagy egyéb szennyező anyagtól származó terhelési probléma. Mindössze a veszély mértéke kerül más dimenzióba. A külső szabályozásból adódik, hogy egy helytelenül elvégzett növényvédelmi beavatkozás sokkal nagyobb károkat okozhat, mint az autópálya közelsége.

A természetes és természetközeli élőhelyek esetében merőben más a helyzet. Ezek a „kulturterületeknél” nagyságrendekkel hatékonyabban képesek az önszabályzásra. A nyomvonal mellett elsősorban a különféle tavak, vízállások, vízparti társulások és gyepek tartoznak ebbe a veszélyeztetett kategóriába. A csekély kiterjedésű primer és (némi megszorítással) a szekunder fás vegetáció szintén ide sorolható.

Amennyiben az adott élőhelyek (élőhely–komplexek) túlnyúltak a 200 méteres nyomsvonalon, úgy (értelemszerűen) a teljes területet vizsgáltuk. A kiskundorozsmai szikes medence–komplex esetében ennél távolabbra is elmerészkedtünk. Itt ugyanis az autópálya megépítésével az izoláció csaknem teljessé válik, ami mélyrehatóan megváltoztathatja a környék élővilágát.

Botanikai vizsgálatok

A florisztikai felmérések a teljes vegetációs periódust felölelték. A munka a domináns társulások vizsgálatából, továbbá a védett növények populációinak feltekerpezéséből állt. Az utóbbiaknál mindenütt megtörtént az állománybecslés. Sajnos a rendelkezésünkre álló idő ennél teljesebb körű vizsgálatokat nem tett lehetővé.

Zoológiai vizsgálatok

Mivel a külső munkatársakkal együtt is meglehetősen kevés szakemberre számíthatunk, az egyes zootaxonok közül a következő referenciacsoportokat jelöltük ki.

1./ puhatestűek (Mollusca)

2./ bogarak (Coleoptera)

ezen belül

– bábrablók és nagyfutrinkák (Calosoma és Carabus genusok)

– továbbá a felmérés idején védelem alatt álló fajok

3./ kétéltűek (Amphibia)

4./ hüllők (Reptilia)

5./ madarak (Aves)

Az alapfelmérés – legyen az bármennyire vékonyka szelete a természet vizsgálatának – akkor tekinthető igazán hatékonynak, ha eredményei hasznosulnak. Ezért a (Szeged) Kiskundorozsma– (Szatymaz) jánoszsállási szikes medence–komplexet, valamint az Ószeszéki tó környékét nevesített, országos jelentőségű védelemre kívánjuk előterjeszteni. (Különbéféle praktikus megfontolások alapján akkor is ezt tesszük, ha azok ex lege területként ugyanebbe a kategóriába kerülnek.)

5./ Szakértői vélemények

1998 óta speciális szakmai feladatnak számít a különféle rendezési tervek és törvénytervezetek véleményezése. 3 év alatt 6 jelentősebb Csongrád megyei területfejlesztési tervet és 2 országos jelentőségű törvényjavaslatot véleményeztünk³⁶⁶.

A KNP megbízásából elkészítettük a (leendő) Körös-éri Tájvédelmi Körzet részletes kezelési tervét (Gaskó 2000).

6./ Élőletár készítés

A területek felmérése mellett nem hanyagoltuk el Csongrád megye és a szomszédos területek Coleoptera faunájának felmérését sem. Ezen a témakörön 1974 óta dolgozunk. A rendszeres terepmunkában (értelemszerűen nem feltétlenül ugyanabban az időintervallumban) Antal Tamás, Csehó Gábor, Gaskó Béla, Tóth László és Varga András vettek részt. Nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak: Bakacsi Gábor, Lisztes János, dr. Márkus András, dr. Moldovay Gézáné, Németh Csaba, Pápai Zoltán, Pópity János, Rudner József, Tajti László, Tóth Sándor, Tusó László és Várszegi Tibor.

Dokumentatív tárgyananyagunk a Móra Ferenc Múzeum természettudományos gyűjteményében található.

³⁶⁶ Évi munkajelentések 1998, 1999 és 2000
-in.: MFM Adattára isz.-

A természet munkatársaink szemével

Fehér-tavi juhász nyájával az 1930-as évek közepén.
Beretzk Péter felvétele 1934

Küszvágó csér (*Sterna h. hirundo*) fészke.
Beretzk Péter felvétele 1939

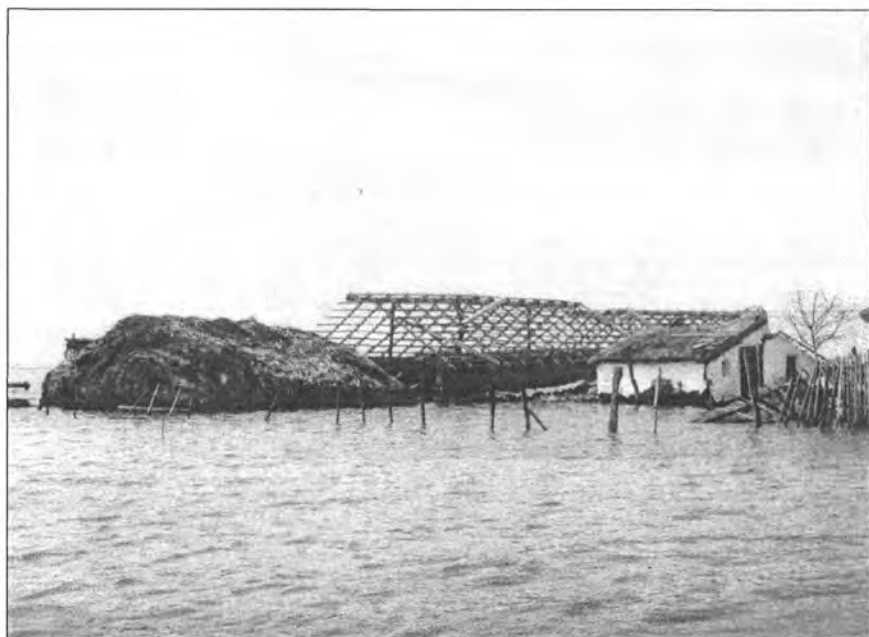

A Fehér-tó országos jelentőségű védett területté nyilvánításának helyszíni szemléje. Az egybegyültek balról jobbra haladva a következők: Martinovich ?, Devich Béla, Bokor Mihály, Beretzk Péter, kettő juhászgazda, Földvály Miksa és Eördögh(?) városi tanácsnok.

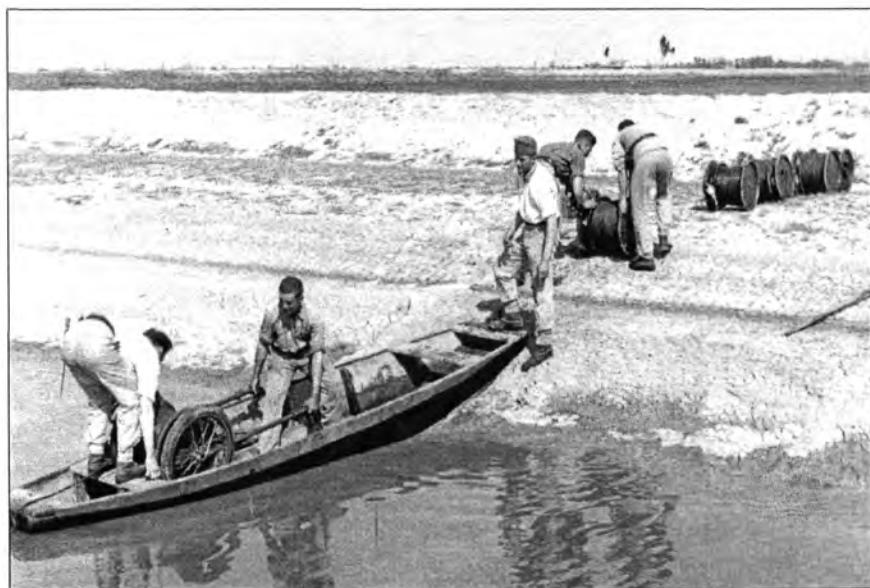
A felvétel 1939-ben készült

Fehér-tavi „árvíz”.
Beretzk Péter felvétele 1940

Elöntött juhász tanya a Fehér-tó mellett.
Beretzk Péter felvétele 1941

Rádióközvetítés a Fehér-tóról.
Beretzk Péter felvétele 1944

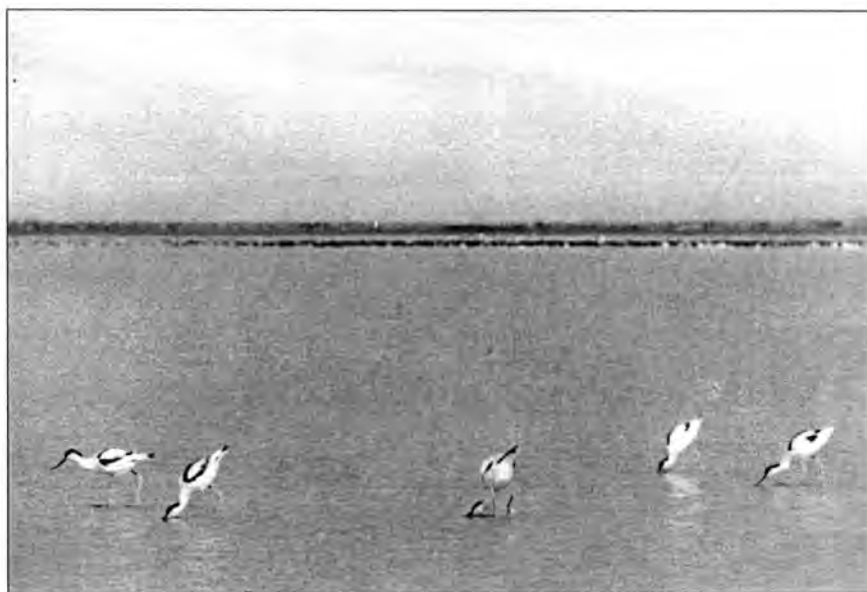
Székilile (*Charadrius a. alexandrinus*) fészek kelő fiókákkal.
Beretzk Péter felvétele 1944

Gólyatöcs (*Himantopus h. himantopus*) pelyhes fióka.
Beretzk Péter felvétele 1948

Gulipán (*Recurvirostra avosetta*) fészke.
Beretzk Péter felvétele 1949

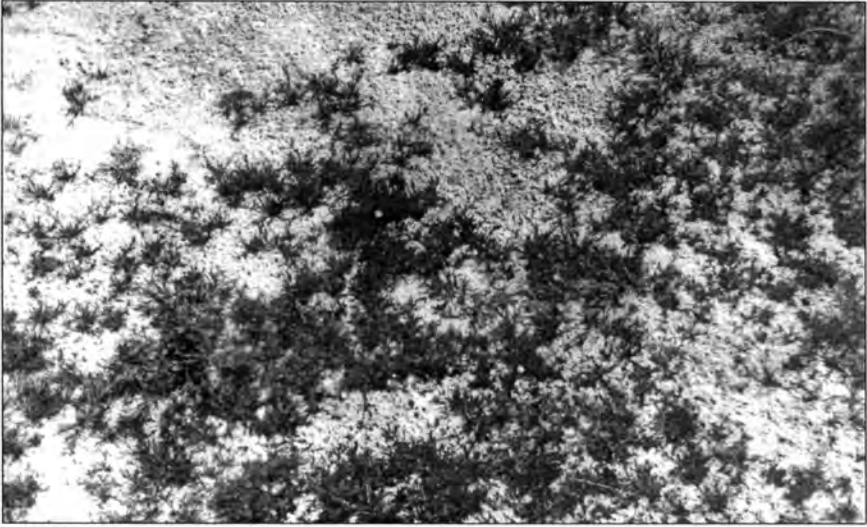
Gulipánok (*Recurvirostra avosetta*).
Beretzk Péter felvétele 1952

Nagygoda (*Limosa l. limosa*) fészken.
Beretzk Péter felvétele 1952

Vörösgém (*Ardea p. purpurea*) fészek fiókákkal
Beretzk Péter felvétele 1956

Vakszik növényzet a fehér-tavi pusztán.
Beretzk Péter felvétele 1956

Szerecsensirály (*Larus melanocephalus*).
Beretzk Péter felvétele 1959

Gelei József professzor és Beretzk Péter egyetemi hallgatókkal a Fehér-tavon.
A felvétel 1960 körül készült

Pézsmapocok (*Ondatra z. zibethicus*) vára.
Beretzk Péter felvétele 1961

Cserregő nádiposzáta (*Acrocephalus s. scirpaceus*) fészken.
Beretz Péter felvétele 1963

Pelyhes kendermagos récék (*Anas s. strepera*)
Beretz Péter felvétele 1964

A Korom-szigeten lévő sirály- és csértelep.
Beretzk Péter felvétele 1969

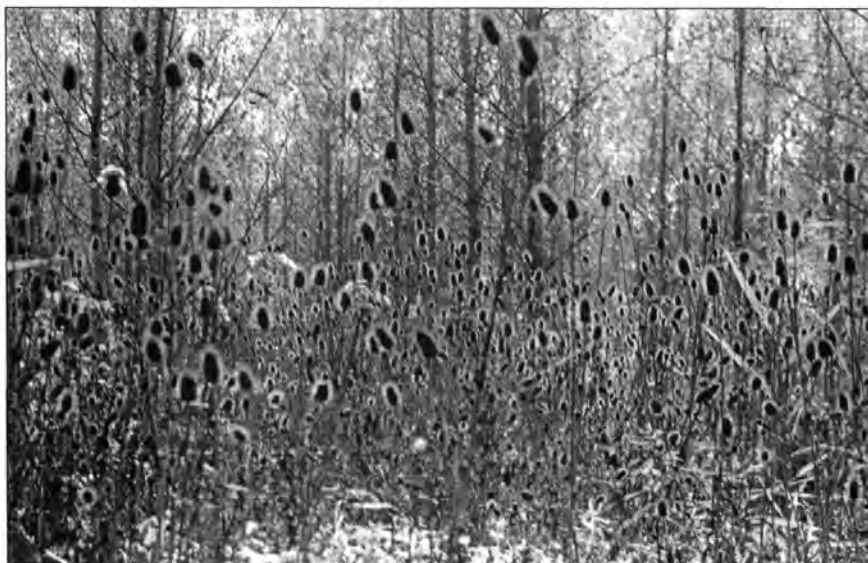
Függőcinege (*Remiz p. pendulinus*) fészke fűzfán.
Beretzk Péter felvétele 1971

A Beretzk Péter javaslatára másodszor is védetté tett vetyeháti öreg nyárfa.
Pápai Zoltán felvétele 1997

Tekintélyes méretű gyökérsarjak a vetyeháti faóriás közelében.
Pápai Zoltán felvétele 1997

Mácsonyás cellulóznnyár ültetvényben Vetyeháton.
Pápai Zoltán felvétele 1997

A védelemre javasolt Deszki-pusztalegelővédő erdősávja.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Víznyerő gödör Ásotthalmon az egykori Bilisicsi-tó medrében.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Ásotthalom, Rívó-erdő. Az egyhajúvirág (*Bulbocodium versicolor*) élőhelye.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Ásotthalom, Rívó-erdő. A kiritkult öreg tölgyes a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*) egyik legfontosabb Csongrád megyei élőhelye volt.

Pápai Zoltán felvétele 1994

Ásotthalom. A Süveg–Magyari erdőben található homokbuckák.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Ásotthalom. Árványhaj rét a Süveg–Magyari erdőben lévő buckákon.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Ásotthalom, Átokházi-tőzezbánya. A központi tóegység.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Ásotthalom, Átokházi-tőzezbánya. Felhagyott bányató.
Pápai Zoltán felvétele 1994

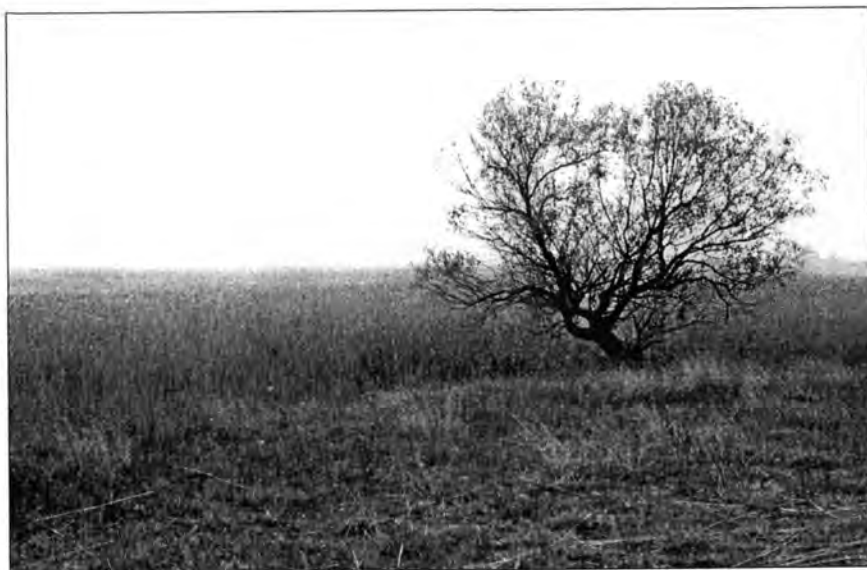
Pusztamérges. A Pusztamérgesi-láperdő széle fűzláppal és fűzligettel.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Mórahalom. A Madarász-tó látképe.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Mórahalom. A Tanaszi–semlyék.
Pápai Zoltán felvétele 1994

Mórahalom. A nádassal benőtt Nagyszéksós–tó.
Pápai Zoltán felvétele 1994